

ერკათაგირის გრაფიკული საფუძვლები

I

ძველი სომხური დამწერლობის პალეოგრაფიული შესწავლისა და წარმოშობა-სადაურობის მეცნიერულ კვლევას უკვე საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს. უკანასკნელ ხანებში მეცნიერული ძიებანი ამ მიმართულებით განსაკუთრებით გაცხოველდა.

სომხური ანბანის კვლევისას საბჭოთა და უცხოელ მეცნიერებს დროდადრო აღუნიშნავი არ რჩებათ ქართულ და სომხურ დამწერლობათა მსგავსების შეუტყნობელი ფაქტი. ამ მსგავსებას, რასაც მარი ბროსე მოჩვენებითს მსგავსებას უწოდებდა,¹³² ასოთა მოხაზულობის საერთო იერში ხედავენ, ოღონდ გაურკვეველი რჩება მსგავსების მიზეზი და ხასიათი.

საერთოდ, ორი მოძმე ერის დამწერლობათა ურთიერთმიმართებისა და, მით უმეტეს, მსგავსების გამო ადვილად შესაძლებელია სრულიად მცდარი თვალსაზრისი გამოითქვას,

¹³² M. Brosset. Elements de la langue Georgienne, Paris, 1837.

გიდრე ამ დამწერლობათა წარმოშობა-სადაურობის პრობლემა არ გამოკვეთილა.

ამგვარად, გასარკვევია არა მხოლოდ მსგავსების, არამედ იმ დიდი განსხვავების მიზეზიცა და ხასიათიც, რომელიც ამ ორი მოძმე ერის უძველეს დამწერლობათა შორის არსებობს.

საერთოდ ცნობილია ასო-ნიშნების თანამიმდევრობის თავდაპირველი „სემური“ ანბანური მწკრივი, ეს მწკრივი 22 გარკვეული თანამიმდევრობის ასო-ნიშნისაგან შედგება, რომელსაც ბოლოში დასასრულის მაუწყებელი ჯგერის ნიშანი — „თავ“ უზის (+, X).

ძველმა ბერძნებმა, იმის გამო, რომ 22 ასო-ნიშანი საკუთარი დამწერლობისათვის საკმარისი არ აღმოჩნდა, „სემურ“ ანბანურ მწკრივს ბოლოში რამდენიმე ასო-ნიშანი დაურთეს, ხოლო „სემური“ ანბანური მწკრივის რამდენიმე ასო-ნიშანი ხმოვან ასო-ბგერებად აქციეს. ასე წარმოიშვა დამწერლობის „ბერძნული“ ანბანური მწკრივი.

ყველა სხვა ერის უძველეს ანბანურ დამწერლობაში გატარებულია ან „სემური“ ანბანური იდეა (22 ასო-ნიშნით, ხმოვნების გარეშე), ან „სემურ-ბერძნული“ ანბანური იდეა, როცა „სემურ-ბერძნული“ ანბანურ მწკრივს ბოლოში ამ რომელიმე ენისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერები აქვს მიმატებული.

ქართულ ანბანურ დამწერლობაში უსათუოდ უნდა ვითვალისწინებდეთ ამ უკანასკნელ ფაქტორს; პირობითად ქართულ ანბანში თანამიმდევრულად სამი ანბანური ჯგუფი უნდა გამოიყოს:

1. „სემური“ ანბანური ჯგუფი („ანი“-დან „ტარ“-ამდის),
2. „ბერძნული“ ანბანური ჯგუფი (ჯ, ფ, ქ) და
3. საკუთრივ ქართული ანბანური ჯგუფი („ლან“-იდან „ჰაე“-მდის).

ქართულ ანბანურ დამწერლობაში დაცულია უძველესი ანბანური სტრუქტურა. სომხურ ანბანში სულ სხვა ვითარება გვაქვს: ანბანი იწყება „აბა“-ით და მთავრდება „ქე“-თი. რაც შეეხება საკუთრივ სომხური ენის სპეციფიკურ ასო-ბგერებს, ეს ასო-ნიშნები სომხური ანბანის სხვადასხვა ადგილასაა ჩართული. ამის გამო ივ. ჯავახიშვილი წერს:

„ჯერჯერობით სრულებით გაუგებარია, თუ რა მოსაზრებით

უხელმძღვანელებით სომხური ანბანის მწკრივის შემდგენელთ, როდესაც სომხურისათვის დამახასიათებელი ასოები **ამა თუ იმ ადგილას ჩაურთავთ**“...¹³³

ე. ი. სომხური და ქართული ანბანების სტრუქტურა სხვადასხვაა. თუ სომხური ანბანის სამი უკანასკნელი ასო (ვ, ფ, ქ) სომხური ანბანის „ბერძნული“ ანბანური ჯგუფია, თავისთავად იბადება კითხვა: რატომღა არ გამოყვეს სომხური ანბანის „სემური“ ჯგუფისაგან წმინდა სომხური ჯგუფი? რატომ არ განაცალკევებს ეს ჯგუფები ერთმანეთისაგან?

ამას, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ფრიად მნიშვნელოვანი მიზეზები აქვს. საქმე ის არის, რომ წმინდა „სომხური“ ჯგუფის გამოყოფის შემთხვევაში „სომხური“ ჯგუფი უნდა მოქცეულიყო ან „სემური“ ჯგუფის შემდეგ, ანბანის შუაში, ან, უფრო მართებულად, „ბერძნული“ ჯგუფის შემდეგ, ანბანის ბოლოში. ეს კი დაარღვევდა სომხური ანბანის სტრუქტურულ ჩანაფიქრს.

ქართული პალეოგრაფიის ფუძემდებელმა ივანე ჯავახიშვილმა კვლევის მეცნიერული სიზუსტით ცხადყო, თუ რა დიდი განსხვავებაა ქართულ და სომხურ დამწერლობათა შორის. ერთი ანბანური დამწერლობის სხვაობა მეორისაგან იმდენად თვალსაჩინოა, რომ მსგავსების რაიმე კვალის მიგნება განსაკუთრებული მეცნიერული კვლევა-ძიების გარეშე შეუძლებელია. ძირითადად, ქართულ და სომხურ დამწერლობებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს:

1. **ასოთა მოხაზულობა:** ქართული ანბანის არცერთი ასო-ნიშანი სომხური ანბანის არცერთ შესაბამის ასო-ნიშანთან მსგავსებას ვერ პოულობს (შეად. მარცხნივ პარალელური ქართულ-სომხური ასო-ნიშნები).

2. **ასო-ნიშნების ანბანური რიგი, ანუ თანამიმდევრობა:** ქართულ და სომხურ ანბანში გამოყენებულია ასოთა თანამიმდევრობის ორი სხვადასხვა სისტემა.

3. **ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობა:** ასო-ნიშნების ანბანური რიგის შესაბამისად ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობაც სხვადასხვაა.

4. **ქართული და სომხური ენისთვის დამახასიათებელი ასო-ბგერების ანბანური რიგი:** ამ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო ე. წ. დანართი ასოების ერთნაირი თანამიმდევრობა, რიგი. მიუხედავად ამისა, ქართულისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერები ქართულ ანბანს ბოლოში შემდეგი თანამიმდევრობით ერთვის: ღ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჳ, ხ, გ, ჯ, ჰ. ხოლო სომხურისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერები სომხურ ანბანს ბოლოში კი არ ერთვის, არამედ ისინი ძირითად ანბანურ ასოებს შორის არაბან გაფანტულნი შემდეგი თანამიმდევრობით. ხ, წ, ჰ, ძ, ჳ, შ, ჩ, ჯ, ც. ეს მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება ქვემოთ სათანადოდ იქნება განმარტებული.

5. **ქართული და სომხური ენისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერების გრაფიკული საფუძველი:** ქართულისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერების გრაფიკა გამოყვანილია ძირითადი ანბანური ასოების გრაფიკული ვარიაციის საფუძველზე.

მაგალითად:

ა-ც; ფ-ყ; უ-ი; ხ-ჩ; ზ-ზ

და სხვ. ხოლო სომხურისათვის დამახასიათებელი ასო-ბგერები ქმნიან ძირითადი ანბანური ასოებისაგან სრულიად განსხვავებულ გრაფიკულ სისტემას. ეს აგრეთვე მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება ქვემოთ სათანადოდ იქნება განმარტებული.

6. **ქართული და სომხური ასოების სახელები:** ქართულ და სომხურ ასოებს სხვადასხვა სახელები აქვთ: 35 შემთხვევაში ქართული და სომხური შესაბამისი ასოების სახელები სხვადასხვაა და მხოლოდ ერთ შემთხვევაშია საერთო (ი-ინ). ამგვარად, ყველა ძირითად ანბანურ ნიშანდობლივ ასპექტში ქართულსა და სომხურ დამწერლობას შორის კარდინალური სხვაობაა. აღარას ვამბობ ცალკეული და კერძო მნიშვნელობის სხვადასხვა ნიშანდობლივ განსხვავებათა შესახებ. დაწვრილ-

¹³³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 267.

ბით ეს საკითხი უკვე გაშუქებულია ივანე ჯავახიშვილის „ქართულ პალეოგრაფიაში“.¹³⁴

მაინც, მიუხედავად ამ არსებითი განსხვავებისა, ქართულ და სომხურ დამწერლობებს შორის არის დაფარული მსგავსება, რაც ორივე ანბანის ასოთა მოხაზულობისა თუ ასოთა აღნაგობის სახელმძღვანელო პრინციპში უნდა ვეძიოთ. ამგვარად, მსგავსება გრაფიკაშია საძიებელი (ამის შესახებ ცალკე მექნება საუბარი, როცა საბოლოოდ გაირკვევა ქართულ-სომხურ დამწერლობათა ურთიერთმიმართების საკითხი).

მაგრამ ჯერ სომხური ანბანის წარმოშობის შესახებ.

სომხური ისტორიული წყაროები სომხური ანბანის შექმნას მესრობ მათოცს მიაწერენ. ამის თაობაზე სარწმუნო ცნობებს გვაწვდიან მესრობ მათოცის ბიოგრაფი კორიუნი, აგრეთვე მოსე ხორენელი, ქამთაღმწერელი ლაზარე ფარპე-ლი¹³⁵ და სხვანი.

დღესდღეობით, სომხური და აგრეთვე არასომხური წყაროების მონაცემების საფუძველზე, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გაბატონებულია ის თვალსაზრისი, რომ სომხური დამწერლობა შექმნილია ცნობილი სომეხი მწიგნობრისა და საეკლესიო მოღვაწის მესრობ მათოცის მიერ.

სომხური ანბანის შექმნის შიახლოებითი თარიღიც აგრეთვე ცნობილია. კორიუნის მოწმობით ეს დიდმნიშვნელოვანი კულტურული აქტი ვრამშაუპ სომეხთა მეფის ზეობის მე-6 წელს უნდა მომხდარიყო. კორიუნის ამ ცნობის საფუძველზე, სომხური დამწერლობის საწყის თარიღად მეცნიერნი 392/93, 404/406 ან 412-416 წლებს მიიჩნევენ. ამრიგად, V საუკუნის დამდეგი სომხური დამწერლობის წარმოშობის ხანაა. ამ დროს შეიქმნა სომხური ასომთავრული დამწერლობა—„ერკათაგირი“.

¹³⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. გვ. 194—203; 236—238; 266—272.

¹³⁵ სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურა ამ წყაროების შესახებ შემდეგია: Корюн, Жизнь Маштоца. Ереван, 1962; ივანე ჯავახიშვილი, ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა, ტფილისი, 1935; Г. Халатянц, Армянские Аршакиды в «Истории Армении», Моисея Хоренского, М., 1903; Н. Адонц, Неизвестные страницы из жизни Маштоца и его учеников по неармянским источникам. Handès Amsoreay, 1925 და სხვ.

დღეისათვის სომხური პალეოგრაფია და ეპიგრაფიკა არსებითად შესწავლილია: გამოქვეყნებულია სომხური ეპიგრაფიკული ძეგლები; დაზუსტებულია სომხური ასომთავრული დამწერლობის „ერკათაგირის“ უძველესი მოხაზულობა. ფიგურალურად რომ ითქვას, ჩვენს ხელთაა მესრობ მათოცის მიერ შექმნილი სომხური დამწერლობის „დედანი“.

ვისარგებლობთ უახლესი მეცნიერული მონაცემებით და ქვემოთ ვაქვეყნებთ V საუკუნის „ერკათაგირის“ ანბანს:¹³⁶

Ա	- ა	Ժ	- յ	Ճ	- խ	Դ	- զ
Բ	- ք	Ի	- ո	Մ	- ց	Ս	- լ
Գ	- զ	Լ	- լ	Յ	- զ	Ա'	- զ
Դ	- զ	Խ	- ք	Ն	- ճ	Դ	- զ
Ե	- յ	Ծ	- ջ	Շ	- ջ	Ը	- զ
Զ	- ք	Տ	- յ	Ո	- ո	Յ	- զ
Է	- յ	Վ	- Վ	Չ	- ք	Ի	- յ
Ը	- զ	Ձ	- զ	Պ	- յ	Փ	- ք
Թ	- ո	Ղ	- լ	Զ	- խ	Բ	- ք

¹³⁶ ძირითადად ვისარგებლეთ პალეოგრაფ პროფ. კ. ლაფადარიანის შრომებით: «Первоначальные формы армянского письма», «Надпись Текорского храма V века и армянский алфавит с месроповским письмом» და სხვა. აგრეთვე უძველესი სომხური ეპიგრაფიკული ძეგლების ფოტოპირებით.

სომხური ანბანის ასოთა რიგი ასეთია: ა, ბ, გ, დ, ე, ზ, მ, გ, თ, უ, ი, ლ (რბილი), ხ, წ, კ, ჰ, ძ, ლ (გვიანდელი „ლ“), ჰ, მ, ა, ნ, შ, ო, ჩ, პ, ჯ, რ (კოშტი), ს, ვ, ტ, რ (ფაფუკი), ც, ჰ, ფ, ქ.

როგორც ვხედავთ, სომხური ასო-ნიშნების ანბანური რიგი მკვეთრად განსხვავდება ქართული და ყველა უძველესი დამწერლობის ჩვეულებრივი ანბანური რიგისაგან.

ამგვარად, როცა ცნობილია სომხური დამწერლობის წარმოშობის ხანა, სომხური ასო-ნიშნების თავდაპირველი გრაფიკული მოხაზულობა და ასო-ნიშნების ანბანური რიგი, რაღა უშლის ხელს სომხური დამწერლობის სადაურობისა და წარმომავლობის საკითხის გარკვევას?

თავისთავად ცხადია, სომხური დამწერლობის თავდაპირველი მოხაზულობის ასო-ნიშნები საჭიროა უადრეს დამწერლობათა ყველა შესაბამის ასო-ნიშნის შევუდაროთ, რათა იგივეობისა ან მსგავსების საფუძველზე გამოვკვეთო იქნეს, რომელი დამწერლობის გრაფიკული ნიშნებია გამოყენებული სომხური ანბანის შესაქმნელად.

კვლევის ამ შედარებითი მეთოდის საფუძველზე პალეოგრაფიული მეცნიერება უკვე საუკუნეზე მეტი ხანია, ამოდ ცდილობს სომხური ანბანის წარმოშობისა და სადაურობის გარკვევას.

ამ საკითხის კვლევა-ძიებას საკმაოდ დიდი ლიტერატურა მიეძღვნა, გამოითქვა მრავალნაირი ვარაუდი თუ ჰიპოთეზა.

სომხური ანბანის წარმოშობის საკითხს სხვადასხვა დროს სპეციალურად იკვლევდნენ ცნობილი პალეოგრაფები — რ. ლეპსიუსი, პ. დე ლეგარდი, ვ. გარდტჰაუზენი, ფრ. მიულერი, ი. ტეილორი, ი. მარკვარტი, პ. იუნკერი; სომეხი მეცნიერები — პ. აჭარიანი, ა. აბრამიანი, ა. ფერიხანიანი და სხვანი.

პროფ. პ. აჭარიანს თავის სომხური დამწერლობის ენციკლოპედიურ ნაშრომში მოტანილი აქვს 35 მეცნიერის სხვადასხვა თვალსაზრისი სომხური დამწერლობის წარმომავლობა-სადაურობის თაობაზე. ამის გამო მეცნიერი დასკვნის სახით ამბობს:

„ასეთია მკვლევართა შეხედულება. მეცნიერთა ყველა ეს თვალსაზრისი თუ განვაზოგადეთ, დავინახავთ, რომ სომხური ანბანი თავისი წარმოშობით ან მთლიანად ან ნაწილობრივ და-

მოუკიდებელი შემოქმედების ნაყოფია, უმეტეს შემთხვევებში კი მისი წარმომავლობა უკავშირდება ან წარმართულ ნიშნებსა და ძველ სპარსულ იეროგლიფებს, ან ძველ ქალდეურსა და ან კი ახალ: ფალაურ, ავესტას, ირანულ, ფინიკიურ, პალმირულ, არამეულ, ესტრანგელოს, სირიულ, კობტურ, ეთიოპურ თუ ბერძნულ დამწერლობებს.“¹³⁷

ეგზომ დიდი ხნის მეცნიერულ კვლევა-ძიებათა მიუხედავად, არცერთი თეორია თუ თვალსაზრისი სომხური დამწერლობის წარმოშობის შესახებ სარწმუნო არ ჩანს. სამეცნიერო ლიტერატურაში არცერთი თეორიული ჰიპოთეზა გაზიარებული არ ყოფილა.

ერთი რამ ცხადია, შედარებითმა მეთოდმა, შედარებითი მეთოდის საფუძველზე სომხური დამწერლობის წარმომავლობის ძიებამ ნაყოფი არ გამოიღო. მაგრამ ამ ძიებას უშედეგოდ არ ჩაუვლია. საჭიროა გაკეთდეს სათანადო დასკვნა: **სომხური დამწერლობის ასო-ნიშნები, რომელიც გინდა დამწერლობის ასო-ნიშნებთან შესაბამის ფონემურ და გრაფიკულ მსგავსებას ვერ პოულობენ.**

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: სომხური დამწერლობის წარმოშობის პრობლემა ჯერ კიდევ გარკვეული არ არის და, ცნობილი პალეოგრაფის ჰანს იენსენის თქმისა არ იყოს, ეს საიდუმლო ჯერ კიდევ მოითხოვს საბოლოო ამოცნობას.

II

ამ უკანასკნელ ხანებში სომხური ანბანის შესწავლა სულ სხვა მიმართულებით წარიმართა. საკითხის კვლევას ახალი გეზი მიეცა, რასაც პირობითად შეიძლება გრაფიკული მეთოდი ვუწოდოთ. პრიორიტეტი ამ-თვალსაზრისით სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტ პროფ. გურგენ სევაკს ეკუთვნის.

1962 წელს ერევანში ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა პროფ.

¹³⁷ პ. აჭარიანი, სომხური დამწერლობა, ვენა, 1928 (სომხურ ენაზე), 83-191.

გ. სევაკის ნაშრომი «Месроп Маштоц. Создание армянских письмен и словесности».

გ. სევაკი წერს:

«...Ни одна из букв Месропа (за исключением, пожалуй, буквы Ф) по своему изображению и звуковому значению не является заимствованием из какого-либо алфавита... Месроп Маштоц, поставив перед собой цель создать письмена, отличные от иноязычных, отказался от закона тождественности и применил принцип условности... Достаточно расположить однотипные буквы Месропа по группам, чтобы убедиться, что одну букву он выводил из другой, наделяя каждую из них каким-нибудь отличительным признаком. Вот эти группы:

Բ, Ը, Բ || Բ, Ե, Ը, Է ||

Բ, Ի, Ի, Խ || Է, Լ, Վ, Զ, Դ, Զ ||

Ս, Ա, Ե, Մ, Տ || Ս, Ո, Ի ||

Շ, Զ, Զ, Զ, Զ, Զ, Զ, Զ || Բ, Բ, Բ

Отсюда ясно видно, что в пределах каждой группы одну букву отличает от другой лишь перемещение какой-нибудь черточки или изменение позиции...»

«Уже одно то, что Месроп действовал по закону преобразования, т. е. по принципу создания новых письмен путем изменения начертания букв, показывает, что для каждой группы букв он должен был брать за исходную одну букву какого-нибудь иноязычного алфавита и из нее производить новые буквы. Так это и было на самом деле. Отсюда вытекает, что нашим исследователям надо изучить вопрос о том, сколько групп составляют месроповские письмена и какая буква из какого языка явилась исходной для каждой группы, а не заниматься произвольными поисками соответствий каждой букве в алфавитах всех языков древнего мира».¹³⁸

პროფ. გ. სევაკს გამოთქმული აქვს ფრიად საინტერესო

¹³⁸ Гурген Севак, Месроп Маштоц, Создание армянских письмен и словесности, Ереван, 1962, стр. 30, 38, 39, 40.

და მნიშვნელოვანი თვალსაზრისი, რაც მთავარია, სომხური ასო-ნიშნების გრაფიკული ურთიერთმსგავსება უკვე შემჩნეულია, მაგრამ ამ გრაფიკული მსგავსების იქით პროფ. გ. სევაკი აღარ წასულა, მითუმეტეს, მას არ უცდია გრაფიკული სისტემის ჩამოყალიბება. რაც შეეხება სომხური გრაფემების ჯგუფებად დაყოფას, ამ შემთხვევაში პროფ. გ. სევაკი არასწორი გზით მოდის და, ჩვენის აზრით, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მთელ რიგ შეცდომებს უშვებს. მიუხედავად ყოველივე ამისა, პროფ. გ. სევაკის გრაფიკული მეთოდის ზოგადი თვალსაზრისი უთუოდ სწორია.

1968 წლის სექტემბერში საბჭოთა მეცნიერმა სემიტოლოგმა, ეთიოპური ენის სპეციალისტმა, აკადემიკოსმა დ. ოლდეროგემ ანთროპოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ მეცნიერებათა მე-8 საერთაშორისო კონგრესზე, ქ. ტოკიოში, წაიკითხა მოხსენება სომხეთ-ეთიოპიის ურთიერთობის თაობაზე, ამ ორი ერის დამწერლობათა ურთიერთ მიმართების საკითხის შესახებ.¹³⁹

აკად. დ. ოლდეროგე იმოწმებს პროფ. გ. სევაკის ზემოთ ნახსენებ გრაფიკულ მეთოდს და სომხურ-ეთიოპური ასო-ნიშნების გრაფიკული მსგავსების საფუძველზე გამოთქვამს თვალსაზრისს, რომ სომხურ ანბანში გამოყენებულია ასოთა გარდაქმნა-მოდიფიკაციის ეთიოპური პრინციპი, რომ ამ მეთოდის საფუძველზე შექმნილია სომხური ანბანის 22 ან 23 გრაფემა. ამდენად, გრაფიკული მეთოდის გამოყენებით აკად. დ. ოლდეროგე უფრო შორს მიდის და მისი გრაფიკული მოდელი შედარებით უფრო სრულყოფილია, ვიდრე პროფ. გ. სევაკისა. ქვემოთ მოტანილ გრაფიკულ ნახაზზე დ. ოლდეროგე იძლევა სომხური ანბანის 23 გრაფემის შექმნის შესაძლებელ სურათს.

სომხური დამწერლობის ზოგიერთი ასო-ნიშნის ურთიერთ-მიმართების გრაფიკული ხასიათი აკად. დ. ოლდეროგეს უდავოდ კარგად აქვს შენიშნული, მაგრამ, მსგავსად გ. სევაკისა, მისი გრაფიკული მოდელი ბოლომდე დამაჯერებელი არ არის. რადგან ამ გრაფიკის მთლიანობაში კი არ განიხილავს, არამედ ცალკეულ ეთიოპურ გრაფემებს უკავშირებს.

¹³⁹ D. Olderogge. Ancient relationships between Armenia and Ethiopia (From the history of the alphabet), Moscow, 1968.

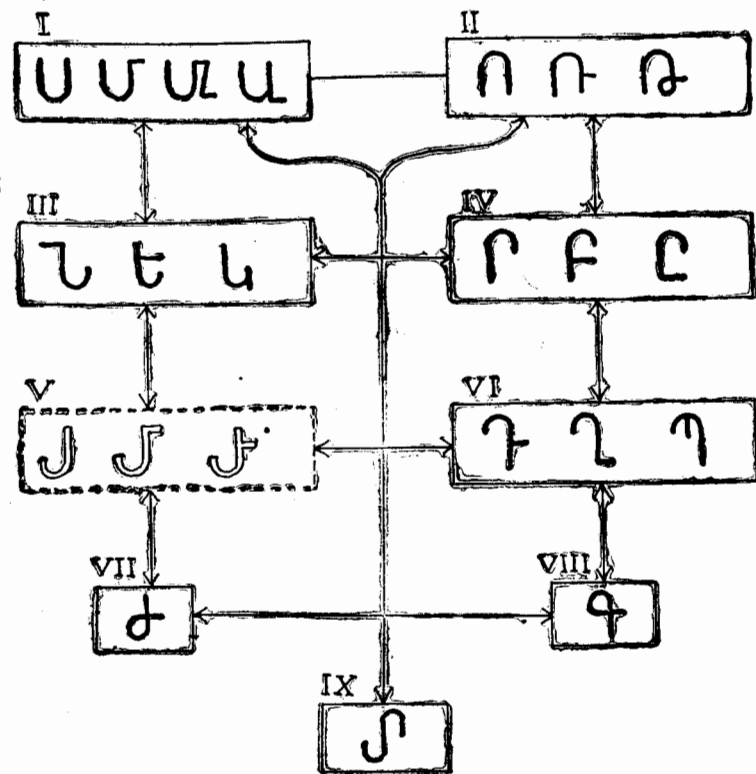
გ. სევაკისა და დ. ოლდეროგესაგან დამოუკიდებელი, ჩვენ შევიმუშავეთ სომხური ანბანის ამოცნობის გრაფიკული მეთოდი.

1. ი ი ი ა
2. ს ს ს ს ს
1. რ რ რ რ რ
2. ჟ ჟ ჟ ჟ ჟ
1. ს ს ს ს ს
2. მ მ მ მ მ მ მ მ

დაკვირვებამ ცხადყო, რომ სომხურ ანბანში ძირითადად დასტურდება გრაფიკული სისტემის სამი სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ჯგუფი. სომხური ანბანის თითოეული გრაფიკული ჯგუფი ქმნის თავისებურ გრაფიკულ სისტემას. ქვემოთ თანამიმდევრულად განხილულია სომხური ანბანის სამივე გრაფიკული სისტემა.

მრკაბაბირის გრაფიკული სტრუქტურის პირველი ჯგუფი — „ნალისებური“ გრაფიკების ჯგუფი

ეს ჯგუფი ქმნის შემდეგნაირ გრაფიკულ სისტემას: სომხური „ერკათაგირის“ პირველი ანბანური ჯგუფის გრაფიკული ხასიათი ცხადი და თვალსაჩინოა. „ნალისებური“ გრაფიკები ქმნიან ერთ მთლიან, დასრულებულ გრაფიკულ განტოლებას. გრაფიკული სისტემა შედგება აღმა და დაღმა ნალისებური გრაფიკების 9 ქვეჯგუფისაგან. „ნალისებური“ გრა-

ფემების მოდიფიკაციის ზუსტი კანონზომიერება, „გრაფიკული განტოლება“ შესაძლებლობას იძლევა აღვადგინოთ მე-5 ქვეჯგუფის გრაფიკული ნახაზიც კი. როგორც ქვემოთ დავინახეთ, ეს გრაფიკული ჯგუფიც შესაძლოა მართლაც არსებულიყო და იგი ანბანის საბოლოო დახვეწის დროს „ნალისებური“ გრაფიკების სიჭარბისა და სხვა მრავალი მიზეზის გამო უარყოფილიყო (ამის შესახებ გზადაგზა გვექნება საუბარი).

გრაფიკული სისტემის 9 ქვეჯგუფიდან პირველ ორ ქვეჯგუფში გაერთიანებულია სრული აღმა და დაღმა ნალისებური გრაფიკები, ხოლო დანარჩენ ქვეჯგუფებში ნაკლები აღმა და დაღმა ნალისებური გრაფიკები. გრაფიკული სისტემის უკა-

ნასკნელი გრაფემა, რომელსაც სომხურ ანბანში „სემური“ ან-
ბანური მწკრივის უკანასკნელი „ტუნ“ ფონემის მნიშვნელობა
აქვს, თავისი მოხაზულობით მთელი გრაფიკული სისტემის
სტრუქტურული აგებულებისა და გრაფიკულ სისტემაში გრა-
ფემების თანამიმდევრობის ჩანაფიქრის მაუწყებელია. ამ გრა-
ფემაში გაერთიანებულია ჯერ აღმა და შემდეგ დაღმა სრული
და ნაკლული ნალისებური გრაფიკის იდეა. ე. ი. „ტუნ“ ფო-
ნემა დაიწერა ასე — S და არა პირველ — გ, რაც შესრულების
თვალსაზრისით უფრო მოსახერხებელიც კი იქნებოდა.

ამიტომაც გრაფიკული სისტემის პირველ ქვეგვჯად აღმა
სრული ნალისებური გრაფემები გამოიყო. გარდა ამისა, პირ-
აღმა ნალისებური გრაფემები პირველ ქვეგვჯად გამოიყო
შემდეგი მიზეზების გამო: სხვა ქვეგვჯეებთან შედარებით ამ
ქვეგვჯეში ყველაზე მეტი (ოთხი) გრაფიკული ვარიაცია ერ-
თიანდება, ამ ქვეგვჯეის ერთ-ერთ ვარიაციას (მესამეს) სომ-
ხური ანბანის პირველი ბგერის („აბ“) მნიშვნელობა აქვს მი-
ნიჭებული. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქართულ ანბან-
ში პირველადია პირაღმა ნალისებური გრაფემა (ასო „პარი“),
ხოლო ქართული ანბანის ასო „ღანი“ მის შებრუნებულ დაწე-
რილობას წარმოადგენს და ამიტომაც მეორეულია (პირდაღ-
მა ნალისებური გრაფემა) — U II.

ამგვარად, ამ გრაფიკული სისტემის ჩანაფიქრის საფუძვე-
ლი და ამოსავალია გრაფიკული სისტემის პირველი ქვეგვჯეის
პირველი გრაფემა — წმინდა აღმა ნალისებური გრაფემა. ხო-
ლო ეს გრაფემა ეთიოპური ვოკალიზებული ანბანის პირველი
გრაფემაა. აქ წინასწარ შეიძლება ითქვას: სომხური ანბანის
პირველ „სემურ“ გრაფიკულ ჯგუფს საფუძვლად დაედო ქრის-
ტიანული ეთიოპიის სამხრეთ-სემური დამწერლობის პირველი
გრაფემა (ამ ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოების შესახებ ქვე-
მოთ კიდევ გვექნება საუბარი).

პირველი გრაფიკული სისტემის სტრუქტურა ასეთია: პირ-
ველ ქვეგვჯედ აღმა ნალისებური გრაფემების ქვეგვჯეი გა-
მოიყო, ხოლო მეორე ქვეგვჯედ შებრუნებული მოხაზულო-
ბის დაღმა ნალისებური გრაფემების ქვეგვჯეი (ამგვარად,
მათი გრაფიკული ურთიერთმიმართება ცხადია).

მესამე ქვეგვჯეის გრაფემა გამოდის პირველი ქვეგვჯეის

გრაფიკული მოხაზულობიდან იმგვარადვე, როგორც მე-4 ქვე-
გვჯეის გრაფემა გამოდის მეორე ქვეგვჯეის გრაფიკული მო-
ხაზულობიდან. ორივე შემთხვევაში გვაქვს არასრული ნაკლუ-
ლი აღმა და დაღმა ნალისებური გრაფემების ქვეგვჯეები. რა
გრაფიკული მიმართებაცაა პირველსა და მესამე ქვეგვჯეის
გრაფემებს შორის, იმგვარივე მიმართებაა მეორე და მეოთხე
ქვეგვჯეის გრაფემებს შორის. ამავე დროს, როგორი მიმართე-
ბაცაა პირველსა და მეორე ქვეგვჯეის გრაფემებს შორის, იმ-
გვარივე მიმართებაა მესამე და მეოთხე ქვეგვჯეის გრაფემებს
შორის. მე-5 ქვეგვჯეის საერთო მოხაზულობის გრაფემა მე-3
ქვეგვჯეის საერთო მოხაზულობის გრაფემის შებრუნებულ,
მარცხნივ შეტრიალებულ ფორმას წარმოადგენს. იმგვარადვე,
როგორც მე-6 ქვეგვჯეის საერთო მოხაზულობის გრაფემა
მე-4 ქვეგვჯეის საერთო მოხაზულობის გრაფემის შებრუნე-
ბულ, მარცხნივ შეტრიალებულ ფორმას წარმოადგენს.

ამავე დროს, როგორი მიმართებაცაა მე-3 და მე-4 ქვეგვ-
ჯეის გრაფემებს შორის, იმგვარივე მიმართებაა მე-5 და მე-6
ქვეგვჯეის გრაფემებს შორის.

მე-7 და მე-8 ქვეგვჯეებში გვაქვს თითო-თითო გრაფემა,
ერთმანეთის საპირისპირო მოხაზულობისა, წყვილის ცალეხი.
მე-7 ქვეგვჯეის გრაფემა პირველი, მესამე და მეხუთე ქვე-
გვჯეის გრაფემების მოხაზულობიდან გამოდის, ხოლო მე-8
ქვეგვჯეის გრაფემა — მეორე, მეოთხე და მეექვსე ქვეგვჯეის
გრაფემების მოხაზულობიდან. ამავე დროს, ორივე გრაფემა
შესაბამისად მე-5 და მე-6 ქვეგვჯეის გრაფემებთან ამჟღავნე-
ბენ მეტ გრაფიკულ ნათესაობას.

უკანასკნელ, მე-9 ქვეგვჯეში ერთადერთი გრაფემაა, რო-
მელსაც წყვილის ცალიც არ გააჩნია. ამ გრაფიკულ ნიშანში,
როგორც ითქვა, გაერთიანებულია მთელი გრაფიკული სტრუქ-
ტურის იდეა. ამ ერთ ნიშანში შერწყმულია როგორც აღმა და
დაღმა ნალისებური გრაფემების მოხაზულობა (პირველი და
მეორე ქვეგვჯეისა), აგრეთვე მომდევნო ქვეგვჯეების არა-
სრული ნალისებური გრაფემების მოხაზულობაც. ამგვარად,
ეს ერთადერთი, კენტად დარჩენილი გრაფემა სომხური ანბანის
პირველი გრაფიკული სისტემის დამასრულებელი და დამავირ-
გვინებელი გრაფემაა. მით უმეტეს, რომ ამ გრაფემას, როგორც

ეთქვით, სომხურ ანბანში ასო „ტარ“-ის (სომხური „ტუნ“), ე. ი. სემური ანბანური ჯგუფის უკანასკნელი ფონემის მნიშვნელობა აქვს. ამრიგად, ვლენტულობთ მათემატიკური სიზუსტისა და ლოგიკური ჰარმონიით აღბეჭდილ გრაფიკულ განტოლებას.

სომხური ანბანის პირველ გრაფიკულ სისტემაში გაერთიანებულია 22 გრაფემა, 22 ასო-ნიშანი, ხოლო, როგორც უკვე ითქვა, სემური ანბანური ჯგუფი 22 ასო-ნიშნისაგან შედგება „ანი“-დან „ტარ“-ამდის, ანუ „ალეფი“-დან „ტავ“-ამდის, ე. ი. გრაფიკულმა მეთოდმა სომხური ანბანიდან გამოყო სომხური ანბანის „სემური“ ჯგუფი.

სომხური „ერკათაგირის“ პირველი გრაფიკული სისტემა მოიცავს გრაფემებს „ანი“-დან „ტარ“-ამდე (სომხურად „აბჰ“-იდან „ტუნ“-ამდე), ე. ი. სომხური ანბანის პირველ გრაფიკულ სისტემაში გატარებულია „სემური“ ანბანის იდეა. ხოლო სომხური ანბანის პირველი გრაფიკული ჯგუფი სომხური ანბანის პირველ „სემურ“ ჯგუფს დაემთხვა.

იმის გამო, რომ სომხური ანბანის პირველ, „ნალისებურ“ გრაფიკულ სისტემაში მე-5 ქვეჯგუფის სამი ნალისებური ერთეული არა გვაქვს, „ნალისებური“ გრაფიკული სისტემა სამი ნალისებური ერთეულით ნაკლებია, ე. ი. 22 ნალისებური გრაფემის ნაცვლად გვაქვს 19 ნალისებური გრაფემა. მიუხედავად ამისა, როგორც უკვე აღინიშნა, კვლევა-ძიებამ ცხადყო, რომ ეს სამი ნალისებური გრაფემა აგრეთვე უნდა არსებულიყო; ამიტომაც ვამჯობინეთ გრაფიკულ ნახაზზე მოგვეცა სომხური ანბანის პირველი გრაფიკული სისტემის სავარაუდო სრული სახე (გრაფიკულ ნახაზზე მე-5 ქვეჯგუფი წყვეტილი ხაზებით — პუნქტირით — გვაქვს აღდგენილი).

მრკატაბირის გრაფიკული სტრუქტურის მემორე
ჯგუფი — „რკალისებური“ გრაფემების ჯგუფი

როგორც უკვე ითქვა, სომხური ენის სპეციფიკური ასო-ნიშნები სომხურ ანბანს ბოლოში კი არ ერთვის, არამედ, ქართული ანბანისაგან განსხვავებით, ეს ასო-ნიშნები სომხური ან-

ბანის „სემური“ ჯგუფის ასო-ნიშნებს შორის არიან გაფანტულნი შემდეგი თანამიმდევრობით: ხ, წ, ჰ, ძ, ჰ, შ, ჩ, ჯ, ც. რით არის გაპირობებული ამ ასო-ნიშნების ასეთი თანამიმდევრობა?

მივმართოთ გრაფიკულ მეთოდს. სომხური ანბანის სამივე გრაფიკული სისტემის საერთო გრაფიკული კანონების შესაბამისად, ეს ჯგუფი გრაფემების შემდეგი თანამიმდევრობით ლაგდება:

სომხური „ერკათაგირის“ მეორე ჯგუფის გრაფიკული ხასიათი ცხადი და თვალსაჩინოა. ამ გრაფიკული ჯგუფის ამოსავალი გრაფემა პირველი რკალისებური გრაფემა ზემო დამატებითი ნიშნით. ეს არის გრაფემა, რომელიც საფუძვლად დაედო სომხური ანბანის მეორე ჯგუფის მთელ გრაფიკულ სისტემას. ამ გრაფემის თანდათანობითი მოდიფიკაციის საშუალებით შექმნილია კიდევ შვიდი სახესხვაობის გრაფემა.

ამგვარად, სომხური ანბანის მეორე გრაფიკული სისტემის ასო-ნიშნების გრაფიკული თანამიმდევრობა ასეთია (გრაფიკული თანამიმდევრობის მწკრივი შიგნით ორეულ გრაფემებადაც ლაგდება):

1. ძირითადი „რკალური“ გრაფემა ზემო დამატებითი ნიშნით.

2. ქვემოთ გადმოზრუნებული და მარცხნივ შეტრიალებული იგივე ძირითადი „რკალური“ გრაფემა.

3. იგივე რკალური გრაფემა, ახალი ზემო განმასხვავებელი ნიშნით.

4. იგივე რკალური გრაფემა, ახალი ქვემო განმასხვავებელი ნიშნით.

ხ - წ

ჰ - ძ

ჰ - შ

1. რ - მ

2. რ - ჩ

3. მ - ც

4. მ - ძ

5. ძ - წ

6. ძ - ჰ

ხ { რ მ

წ { რ მ

7. მ - ჯ

8. ჯ - მ

5. წინა გრაფემის მოდიფიკაცია წრიულ გრაფემად.
6. წინა გრაფემის მოდიფიკაცია კუთხოვან გრაფემად.
7. წინა გრაფემის მოდიფიკაცია ზემო განმასხვავებელი ნიშნით.

8. იგივე გრაფემა ქვემო განმასხვავებელი ნიშნით.

გფიქრობ, გრაფიკული მეთოდის საფუძველზე გამორკვეულია როგორც ამ გრაფემების წარმოშობის საიდუმლოება, აგრეთვე ამ ასო-ნიშნების ანბანური თანამიმდევრობა. თუ ჩვენ მეორე ჯგუფის ასო-ნიშნების ბევრულ მნიშვნელობას გრაფიკული თანამიმდევრობით წავიკითხავთ, ამ ასო-ნიშნების ქართულ ანბანურ თანამიმდევრობას მივიღებთ („ხანი“ გრაფემის გამოკლებით). უფრო ზუსტად, სომხური ანბანის მეორე ჯგუფის გრაფემები გაწყობილია შესაბამისი ქართული ასო-ნიშნების ანბანურ რიგზე (სომხური ასო „ხე“, რომელიც წყვილის ცალის გარეშე რჩება, უშუალოდ ქართული „ხანისა“ და „გარის გრაფიკიდან არის გამოყვანილი).

გარდა ამისა, თუ სომხური ანბანის „სემური“ ჯგუფის (ნალისებური გრაფემების) პირველი და ამოსავალი ასო-ნიშანია ერთ-ერთი „სემური“ ენის, ქრისტიანული ეთიოპიის ანბანის პირველი გრაფემა, — აღმა ნალისებური გრაფემა, ასევე სომხური ანბანის მეორე — „სომხური“ ჯგუფის პირველი და ამოსავალი ნიშანია ქართული ანბანის პირველი გრაფემა — ასო „ანის“ მოხაზულობა. ამას გარდა, სომხური ანბანის მეორე ჯგუფის ასო-ნიშნების გრაფიკული თანამიმდევრობა შეესაბამება ქართული ასო-ნიშნების ანბანურ თანამიმდევრობას.

ყოველივე ამის გამო, თუ სომხური ანბანის პირველ ჯგუფს „სემური“ ანბანური ჯგუფი ვუწოდებთ, მითუმეტეს სომხური ანბანის მეორე ჯგუფს „ქართული“ ანბანური ჯგუფი უნდა ვუწოდოთ.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ქართული ანბანის პირველი ასო-ნიშნის მსგავსი გრაფიკული მოხაზულობის სხვა ასო-ნიშანი არცერთ დამწერლობაში არ დასტურდება. ამდენად სომხური ანბანის მეორე ჯგუფის ამოსავალი, ძირითადი გრაფემის სადაურობის ერთადერთი წყაროა ქართული ანბანი. დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ანბანში აგრეთვე დასტურდება „რკალური“ გრაფემების მთელი ჯგუ-

ფი: ა, დ, თ, ძ, ო, ც, ჭ, რომელთა წარმოშობა სულ სხვაგვარია (ამის შესახებ ქართული ასომთავრული დამწერლობის განხილვისას იყო საუბარი).

მრკატაგირის გრაფიკული სტრუქტურის მისამე ჯგუფი — „კუთხოვანი“ გრაფემების ჯგუფი

სომხური ანბანის სამი უკანასკნელი გრაფემის ბერძნულიდან წარმომავლობის ფაქტი დღეს უკვე სადავო აღარ არის. ამის შესახებ ლაპარაკობდნენ ჯერ კიდევ ფრ. მიულერი¹⁴⁰, ი. ტელიორი.¹⁴¹ ამავე აზრისაა ჰ. იენსენი¹⁴² და სხვ.

იგივე „ბერძნული“ ჯგუფი ძველ ქართულ დამწერლობაშიც დასტურდება.

უკვე ითქვა იმ საინტერესო გარემოების შესახებ, რომ სომხური ანბანი ამ „ბერძნული“ ჯგუფის სამი სომხური გრაფემით მთავრდება. ეს ვითარება სომხური ანბანის სტრუქტურით აიხსნება, რომლის შესახებ ახლა ვიტყვით.

მაგრამ ჯერ თვით ამ მისამე გრაფიკული ჯგუფის შესახებ:

სომხური ანბანის სამი უკანასკნელი ასო-ნიშნიდან სომხური „ფ“ (ფვრ) გრაფიკულად ისევე იწერება, როგორც სომხურის შესაბამისი ბერძნული ფონემა Φ (Φი), მაგრამ ორი დანარჩენი სომხური გრაფემა საგრძნობლად განსხვავდება იმავე ფონემების ბერძნული დაწერილობისაგან.

კვლავ გრაფიკულ მეთოდს მივმართოთ. საქმე ის არის, რომ სომხური ანბანის „ბერძნული“ ჯგუფის პირველ გრაფემას „კნ“-ს აღმოაჩნდა კიდევ რამდენიმე მსგავსი მოხაზულობის ასო-ნიშანი. ამიტომაც სომხური ანბანის მესამე გრაფიკული სისტემა შემდეგ სახეს ღებულობს:

¹⁴⁰ Fr. Müller, Über den Ursprung der armenischen Schrift. Sitzungsber. d. Wiener Akad. 48, 1864, გვ. 431.

¹⁴¹ I. Taylor, The Alphabet, II, London, 1883, გვ. 268.

¹⁴² H. Jensen, Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart, Berlin., 1958, გვ. 411—419.

სომხური ანბანის მესამე გრაფიკული სისტემის ასო-ნიშნები ღიად სხვაობენ პირველი და მეორე გრაფიკული სისტემის ასო-ნიშნებისაგან: „ნალისებური“

1. Ի - Յ

2. Է - Ե

3. Լ - Լ (հბილ)

4. Խ - Խ

5. Փ - Պ

6. Բ - Բ

და „რკალისებური“ გრაფემების საპირისპიროდ, სომხური ანბანის მესამე ჯგუფში ძირითად გრაფიკად ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ხაზებია გამოყენებული.

მაგრამ ჯერ სომხური ანბანის უკანასკნელი გრაფემის შესახებ:

ეს გრაფემა ასო „ქან“-ს, სომხურად „ქე“-ს აღნიშნავს. ცნობილია, რომ ბერძნული ანბანის X (ხი) ფონემა, როგორც ქართულ, აგრეთვე სომხურ ანბანში „ქ“ ასო-ბგერად გახმოვანდა. ეს საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია და არავის მოსვლია აზრად, ეს ჭეშმარიტება უარეყო, გარდა პატივცემულ ა. ფერიხანიანისა.

თავის გამოკვლევაში ა. ფერიხანიანი ამის გამო ერთ ადგილას წერს:

«...Армянский знак для К' (г. о. „ქ“) оказался на последнем месте, выступая как отражение греческого X).¹⁴³

იქვე, რამდენიმე გვერდი წინ, ა. ფერიხანიანი წერს:

«Армянский знак для К' (г. о. „ქ“) восходит к арамейскому «Қоф» — У (но никак не к греческому X).¹⁴⁴

ამგვარად, ა. ფერიხანიანის აზრით, ეს სომხური გრაფემა არამეულ „ყოფ“-ს უკავშირდება. ხოლო ქართული „ქანი“ ამის შემდგომ რატიონალურ სომხურს.

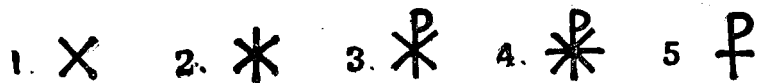
მაგრამ ა. ფერიხანიანის კონცეფცია არ მართლდება.

¹⁴³ А. Г. Периханян, К вопросу о происхождении армянской письменности. Переднеазиатский сборник, II, Москва, 1966, стр. 119.

¹⁴⁴ იქვე, გვ. 113.

სომხური „ქე“ ასო-ნიშანი, როგორც ფონემურად, აგრეთვე გრაფიკულად ბერძნულ X („ხი“-ს) უკავშირდება და აი, როგორ:

ბერძნული X გრაფემა ჯვარის ერთ-ერთი ფორმაა და იგი უძველესი წარმოშობისაა. ეს ნიშანი ისევე ძველია, როგორც ბერძნული ანბანი. უფრო გვიან, ქრისტიანულ ეპოქაში, ჯვარის ეს ფორმა ე. წ. crux decussata გააზრებული იქნა, როგორც ქრისტეს მონოგრამა, როგორც Χριστος (ქრისტეს) სიტყვის პირველი ასო-ნიშანი. ბერძნული X ასო-ნიშანი ჯვარცმული ქრისტეს სიმბოლოდ იქცა. ამ მონოგრამა-სიმბოლოს შემდგომ თავისი განვითარება აქვს: II საუკუნის მეორე ნახევარში ბერძნული I და X ასოების შეერთებით სიმბოლომ შემდეგნაირი სახე მიიღო: იხ. 2. ე.ი.ესო ქრისტე; III-IV საუკუნეებში მონოგრამა კიდევ უფრო გაართულდა: იხ. 3. ე. ი. ესო ქრისტე; ქრისტეს ამ მონოგრამას დაახლოებით 350 წელს გაუჩნდა დამატებითი, ჯვარცმის აღმნიშვნელი ჰორიზონტალური ხაზი შუაში: იხ. 4. ხოლო 355 წლიდან ეს ნიშანი გამარტივდა იმით, რომ ჩამოსცილდა ჯვრის ძველი ფორმა — crux decussata და ქრისტეს სიმბოლომ IV საუკუნის მეორე ნახევრის დროინდელი ფორმა მიიღო:¹⁴⁵

სომხური ანბანის უკანასკნელ 36-ე გრაფემად და „ქე“ („ქე“) ფონემის აღმნიშვნელად აკროფონიის პრინციპის შესაბამისად წესტად ეს ქრისტეს მონოგრამა წის.

¹⁴⁵ ქრისტეს სიმბოლური გამოსახვის შესახებ იხ. სვეც. ლიტერატურა: ლ. ქაჯია, ორი ტექნიკური ნიშანი ძველ ქართულ ხელნაწერებში. პალეოგრაფიული ძიებანი, 11, თბილისი, 1969; V. Gardthausen. Griechische Palaeographie, Leipzig, 1879, გვ. 117; Н. В. Покровский. Очерки памятников христианской иконографии и искусства. С-Пб., 1900, გვ. 30, 31; И. В. Помяловский. Археологическая находка в Пуатье. Записки Императ. русского археолог. общества, т. II, вып. II, С-Пб., 1886, გვ. 65.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрон. С-Пб., 1895. Крест Иисуса Христа и его изображения.

ეს არის ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რატომ არ დაერთო სომხური ენის სპეციფიკური ფონემური ასო-ნიშნები სომხურ ანბანს ბოლოში, როგორც ეს საერთოდ ყველა უძველეს ანბანურ დამწერლობაში ხდებოდა.

სომხური დამწერლობა ქრისტიანული ეპოქის ძეგლია. ამ დამწერლობის საშენ მასალად გამოყენებულია ქრისტიანული ერების (ეთიოპელთა, ქართველთა და ბერძენთა) ანბანური ასო-ნიშნები, ხოლო ქრისტიანული სიმბოლო (ქრისტეს მონოგრამა) სომხური ანბანის დასასრულის ნიშნად ზის.

ამას გარდა, სომხური ანბანის უკანასკნელი გრაფემა სომხური ანბანის შექმნის სათარიღო მაჩვენებლადაც გამოდგება: რადგან სომხურ ანბანში დადასტურებულმა ქრისტეს მონოგრამამ მხოლოდ IV საუკუნის მეორე ნახევარში მოიპოვა საყოველთაო საქრისტიანო აღიარება, ამიტომ სომხური ანბანიც, რა თქმა უნდა, უადრეს IV საუკუნის მეორე ნახევრისა ვერ შეიქმნებოდა. ეს სათარიღო მაჩვენებელი ამაგრებს სომხური წყაროების ჩვენებას სომხური ანბანის შექმნის დროის შესახებ.

დავუბრუნდეთ მესამე გრაფიკული სისტემის ნიშნებს.

რაკი სომხური „ფვრ“ ზუსტად ბერძნული შესაბამისი ასო-ნიშნის მოხაზულობისაა, ხოლო სომხური „ქე“, როგორც უკვე ითქვა, ბერძნული X („ქი“) ასო-ნიშნისაგან გამოდის, ამიტომ გასარკვევია პირველი ოთხი ასო-ნიშნის გრაფიკული ჩანაფიქრი. რადგან ამ ოთხი ასო-ნიშნის გრაფიკა მეტად მარტივია, უფროს საფიქრებელია, რომ ეს გრაფიკა ხელოვნურად არის შექმნილი. მით უმეტეს, რომ სომხური ასო-ნიშნების გრაფიკა და გრაფიკული მოდიფიკაცია ემყარება ასო-ნიშნის ვერტიკალსა და ამ ვერტიკალიდან მარჯვნივ წარზიდულ დამატებით ხაზს (ასეა ნალისებურ გრაფემებში, ასეა აქაც). ამიტომ ამ გრაფიკული ერთეულებიდან უმარტივესი და ამოსავალი სომხური „უნ“-ის გრაფიკული მოხაზულობა უნდა იყოს, ხოლო მომდევნო სამი გრაფემა ამოსავალი გრაფემის თანამიმდევრული სახე-ცვლილებაა, გრაფემების მოდიფიკაციის საერთო წესისამებრ — ზემოდან ქვემოთ. სომხური გრაფემების მოდიფიკაციის ეს წესი დაცულია სომხური ანბანის როგორც პირველ, აგრეთვე მეორე და მესამე გრაფიკულ სისტემებში.

არც მეორე შესაძლებლობაა გამორიცხული: თუ სომხური „უნ“-ის მოხაზულობა შესაბამისი ბერძნული გრაფემის საფუძ-

ველზეა შექმნილი, $Y \rightarrow F \rightarrow T$ ირიბი ხაზების

გასწორხაზოვნების მეშვეობით, ამ შემთხვევაში მეტად მნიშვნელოვანი კანონზომიერებას ვლევულობთ:

სომხური ანბანის სამივე ანბანურ ჯგუფს საფუძვლად დასდებია:

1. „სემურ“ (ნალისებური გრაფემების) ჯგუფს — ქრისტიანულ-ეთიოპური ანბანის პირველი გრაფემა;
2. „ქართულ“ (რკალისებური გრაფემების) ჯგუფს — ქრისტიანული ქართული ანბანის პირველი გრაფემა;
3. „ბერძნულ“ (კუთხოვანი გრაფემების) ჯგუფს — ქრისტიანული ბერძნული ანბანის ბერძნული ანბანური ჯგუფის პირველი გრაფემა.

თუ ეს ასეა, სომხური ანბანი მკაცრი პალეოგრაფიული ჩანაფიქრის განხორციელების შედეგი ყოფილა, ხოლო სომხურ ანბანში თავიდან ბოლომდე გატარებული ყოფილა ერთი, ფრიად მნიშვნელოვანი, ზოგადი ხასიათის თვალსაზრისი.

ამგვარად, ამ ოთხი ნიშნის გრაფიკული ჩანაფიქრი ასეთია: პირველი გრაფემა — ვერტიკალური ხაზი, მარჯვნივ წარზიდული ჰორიზონტალური ხაზით შუაში; მეორე გრაფემა — ვერტიკალური ხაზი, მარჯვნივ წარზიდული გრძელი და მოკლე ჰორიზონტალური ხაზებით შუაში და ბოლოში; მესამე გრაფემა — ვერტიკალური ხაზი, მარჯვნივ წარზიდული ჰორიზონტალური ხაზით ბოლოში; მეოთხე გრაფემა — ვერტიკალური ხაზი, მარჯვნივ წარზიდული ჰორიზონტალური ხაზითა და დამატებითი ნიშნით — რკალით შუაში.

სომხური ანბანის მესამე ჯგუფმა არა მარტო სომხური ანბანის „ბერძნული“ ჯგუფით შეავსო სომხური ანბანი, არამედ „სემურსა“ და „ქართულ“ ჯგუფებს ორივეს ერთად სამი გრაფემა დაუმატა. თუ „სემურ“ უძველეს ანბანურ დამწერლობებში „აღევ“-დან „თავ“-ამდე 22 გრაფემაა, სომხურ ანბანში „აბ“-იდან „ტვ“-ამდე 24 გრაფემაა. სომხური ანბანის „სემურ“ ჯგუფს მესამე გრაფიკული ჯგუფიდან დაემატა ორი

ასო — მ (ე. მეშვიდე) და „ლუნ“ — რბილი „ლასი“. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელის გრაფიკული მოხაზულობა ძალიან წააგავს ლათინური L (el) გრაფემის მოხაზულობას. შესაძლოა, ეს არც იყოს შემთხვევითი.

ასო „ხე“-ს გრაფიკა, შესაძლოა, მესამე გრაფიკულ ჯგუფს არც ეკუთვნოდეს. ამ შემთხვევაში ეს პირობითობაა. თუ ეს ასო-ნიშანი გრაფიკულად სომხური ანბანის „ქართულ“ ჯგუფში ვერ მოთავსდა, ვფიქრობ, ეს იმის გამო მოხდა, რომ ქართული „ხან“-ის შესატყვისი სომხური გრაფემა უშუალოდ ქართული „ხან“-ისა და „ჟარ“-ის გრაფიკული მოხაზულობიდანაა გამოყვანილი.

III

ახლა გასარკვევია სომხური ანბანის სტრუქტურა: რა გრაფიკული პრინციპებით ხელმძღვანელობდა სომხური ანბანის შემქმნელი, როცა მას ცალკეული სომხური გრაფემები გამოყვდა? როგორ დაუკავშირა ერთმანეთს სამი განსხვავებული გრაფიკული სისტემა?

დავუბრუნდეთ სომხური ანბანის პირველ გრაფიკულ სისტემას.

გრაფიკული სისტემის ქვეჯგუფებში რამდენიმე, ძირითადად, ერთი მოხაზულობის გრაფემები გვაქვს. ერთ შემთხვევაში — პირველ ქვეჯგუფში ოთხი ერთეული (პირაღმა ნალისებური გრაფემა), სხვა შემთხვევებში სამ-სამი ერთეული (ნეორე, მესამე, მეოთხე, მეხუთე და მეექვსე ქვეჯგუფებში). ხოლო უკანასკნელ მეშვიდე, მერვე და მეცხრე ქვეჯგუფებში თითო-თითო გრაფემა.

ქვეჯგუფებში დამატებითი ნიშნების შემწეობით ერთი და იგივე გრაფემის რამდენიმე სახესხვაობას კლებულობთ. დამატებითი ნიშნები გრაფემებს გარკვეული თანამიმდევრობით მოუღივებ, ე. ი. გრაფემების თანამიმდევრობა ქვეჯგუფებში გარკვეულ გრაფიკულ წესს ემორჩილება; უპირველესი გრაფემა — წმინდა გრაფემა განმასხვავებელი, დამატებითი ნიშნის გარეშე, შემდეგ — იგივე გრაფემა ზემო დამატებითი ნიშნით, შემდეგ — იგივე გრაფემა შუა დამატებითი ნიშნით და

იგივე გრაფემა ქვემო დამატებითი ნიშნით. ე. ი. გრაფიკული სისტემა იცავს დამატებითი, განმასხვავებელი ნიშნების თანამიმდევრობის გარკვეულ წესს — ზემოდან ქვემოთ.

ცხადია, ამ დამატებითი, განმასხვავებელი ნიშნების საშუალებით ანბანის შემოქმედი ქმნის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ანბანურ ასო-ნიშნებს. წმინდა გრაფიკული თვალსაზრისით, ანბანის შემქმნელი ცდილობს ყოველ ცალკეულ ქვეჯგუფში დამატებითი ნიშნების დახმარებით გრაფემებს შორის მსგავსების ნიშან-კვალი წაშალოს და სრულიად სამართლიანადაც.

ამას გარდა, დამატებით ნიშნებს, როგორც დაკვირვებამ ცხადყო, კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება. დამატებითი ნიშანი ერთმანეთისაგან განსხვავებს არა მხოლოდ ერთ რომელიმე ქვეჯგუფში შემავალ გრაფემებს, არამედ სხვადასხვა ქვეჯგუფის გრაფემებსაც. როგორც აღინიშნა, პირველი ქვეჯგუფის აღმა-ნალისებურ გრაფემას მეორე ქვეჯგუფის დაღმა-ნალისებური გრაფემა შეეფარდება და ამდენად მათი გრაფიკული ნათესაობა საკმაოდ თვალსაჩინოა. ამგვარივე მიმართებაა მესამე, მეოთხე, მეხუთე და მეექვსე ქვეჯგუფის გრაფემებს შორის. დამატებითი ნიშნების საშუალებით ანბანის შემქმნელი ცდილობს ერთი ქვეჯგუფის გრაფემა მეორე ქვეჯგუფის შესაბამ გრაფემისაგან შეძლებისამებრ მეტად განასხვავოს.

მაგალითად: პირველი ქვეჯგუფის მესამე გრაფემას მოსალოდნელი იყო დამატებითი ნიშანი ვერტიკალის შუაში ჰქონოდა, მსგავსად მეორე ქვეჯგუფის მეორე გრაფემისა. მაგრამ ამ ორ გრაფემას შორის მსგავსების თავიდან აცილების მიზნით, მარტივი დამატებითი ნიშნის მაგიერ პირველი ქვეჯგუფის მესამე გრაფემას მეტად რთული დამატებითი ნიშანი მოეძებნა. ამით სომხური ანბანის შემქმნელმა სომხური ანბანის პირველი ასო-ნიშანი („აბ“) არა მარტო მეორე ქვეჯგუფის მეორე გრაფემას („რ“ — კოშტი), არამედ საერთოდ ყველა ნალისებური გრაფემისაგან განასხვავა. ამით „ნალისებური“ გრაფიკული ერთფეროვნება სომხური ანბანის პირველი ასო-ნიშნიდანვე აღიკვეთა საგულისხმოა, რომ ამ გრაფემამ დროთა მანძილზე თავისი მარტივი და მოსალოდნელი ფორმა შიილო:

შემდეგ, მე-3, მე-4 და მე-6 ქვეჯგუფების პირველ გრაფე-

მებს ურთიერთმსგავსება უმცირდებოთ სწორედ დამატებითი ნიშნების წყალობით: ერთ მათგანს დამატებითი ნიშანი სულ არა აქვს (მე-4 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა), მეორეს დამატებითი ნიშანი ზემოთ მოუღის (მე-3 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა), ხოლო მესამეს დამატებითი ნიშანი ვერტიკალის შუაში მოუღის (მე-6 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა). მე-5 ქვეჯგუფში მოსალოდნელი იყო პირველი გრაფემა წმინდა სახით გვექონოდა. ამ შემთხვევაში იგი მე-4 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემის მსგავსი იქნებოდა. ამგვარადვე, მე-5 ქვეჯგუფის მეორე გრაფემა ძალზე დაემგვანებოდა მე-3 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას, ხოლო ისევ მე-5 ქვეჯგუფის მესამე გრაფემა — მე-6 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას. ამის შედეგად პარალელური, მსგავსი ასო-ნიშნების რაოდენობა ნალისებურ ჯგუფში ექვსი ერთეულით გაიზრდებოდა. ასო-ნიშნების ურთიერთმსგავსების თვალსაჩინოებას შეუძლებელია არ გამოეღო გრაფიკული ერთფეროვნების არასასურველი შედეგი. მე-5 ქვეჯგუფის უარყოფის ერთ-ერთი მიზეზი ესეც უნდა იყოს.

შემდეგ, რადგან მე-3 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას დამატებითი ნიშანი ზემოთ მოუღის, ხოლო მე-6 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას შუაში (თუ რა მიზეზით, ამის შესახებ ზემოთ ითქვა), ამის გამო, ორივე ქვეჯგუფის მესამე გრაფემებს დამატებითი ნიშნებად, ერთ შემთხვევაში, ქვემო და, მეორე შემთხვევაში, ზემო ვერტიკალები აქვთ, რადგან გრაფემის მომრგვალებული ნაწილი მარჯვნივ წარზიდულ პორიზონტალს ვეღარ მიიმატებდა.

კიდევ ერთ შემთხვევაში, მე-2 ქვეჯგუფის მესამე გრაფემას, პორიზონტალური ხაზის ნაცვლად, დამატებითი ნიშნად კვანძის მსგავსი ნიშანი აქვს. ყოველივე ეს გრაფიკული მრავალფეროვნების შთაბეჭდილებას აძლიერებს.

დამატებითი ნიშნების გამო კიდევ ერთი რამ უნდა ითქვას: ეს ნიშნები გრაფემებს მოუღლით მარჯვენა მხარეს და ისინი მარ-

ჯვნივ არიან წარზიდულნი, ერთი გამონაკლისის გარდა: მესამე ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას დამატებითი ხაზი მარცხნივ მოუღის და გრაფემის მარცხნივ არის წარზიდული (ამ ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოების შესახებ საუბარი იყო ქართული ასომთავრული დამწერლობის განხილვისას).

უპრეცედენტოა თუ არა ასო-ნიშნების გამოყვანის ის გრაფიკული მეთოდი, რომელსაც სომხური ანბანის შემქმნელი იყენებს?

ცნობილია თუ არა დამწერლობის ისტორიასა და მეცნიერულ პალეოგრაფიაში გრაფემის იმდაგვარი ბრუნვა-ტრიალი, რაც სომხურ გრაფიკაში ესოდენ თვალსაჩინოა?

აქ მოკლედ ვიტყვი:

სომხურ ანბანში გამოყენებულია ასო-ნიშნების გამოყვანის ე. წ. ბუსტროფედონული წერის არა აღრინდელი, არამედ გვიანდელი მექანიკური წესი.

ბუსტროფედონით წერის დროს რომელიმე ფონემური მნიშვნელობის გრაფემას შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთადერთი ფორმა, უმრავლეს შემთხვევაში კი ორი და ოთხი სხვადასხვა ფორმა. გრაფემის მოხაზულობის სპეციფიკა ბუსტროფედონით წერის დროს გვაძლევს შემდეგ შესაძლებელ ფორმებს:

1. გრაფემას აქვს ერთადერთი, ძირითადი ფორმა. მაგ.: I; O; H.

2. გრაფემას აქვს ძირითადი და ანტიფორმა. მაგ.: C — Sigma და σ — antisigma (გვიანდელ ლათინურში, კეისარ კლავდიუსის დროს, ანტისიგმას მიენიჭა „ფს“ მნიშვნელობა, ე. ი. გამოყენებულ იქნა გვიანდელი მექანიკური წესი).

3. გრაფემას აქვს ძირითადი და ინვერსიული (inversum) ფორმა. მაგ.: T და $\perp$ inversum.

4. გრაფემას აქვს როგორც ძირითადი და ანტი, ისე ინვერსიული ფორმები, მაგ.: $\ddot{\Gamma}$ — digamma, F — antidigamma, $\ddot{\Gamma}$, E — digamma inversum.

თუ ახლა სომხური ანბანის „სემურ“ და „ქართულ“ გრაფიკულ სისტემებს გადავხედეთ, დავინახავთ, რომ ამ ჯგუფებში დასტურდება გრაფემის როგორც ძირითადი, ისე „ანტი“ და „ინვერსიული“ ფორმები, ხოლო ამ ფორმებს ნებისმიერი ფო-

მებს ურთიერთმსგავსება უმცირდებოთ სწორედ დამატებითი ნიშნების წყალობით: ერთ მათგანს დამატებითი ნიშანი სულ არა აქვს (მე-4 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა), მეორეს დამატებითი ნიშანი ზემოთ მოუდის (მე-3 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა), ხოლო მესამეს დამატებითი ნიშანი ვერტიკალის შუაში მოუდის (მე-6 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემა). მე-5 ქვეჯგუფში მოსალოდნელი იყო პირველი გრაფემა წმინდა სახით გვექნოდა. ამ შემთხვევაში იგი მე-4 ქვეჯგუფის პირველი გრაფემის მსგავსი იქნებოდა. ამგვარადვე, მე-5 ქვეჯგუფის მეორე გრაფემა ძალზე დაემგვანებოდა მე-3 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას, ხოლო ისევ მე-5 ქვეჯგუფის მესამე გრაფემა — მე-6 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას. ამის შედეგად პარალელური, მსგავსი ასო-ნიშნების რაოდენობა ნალისებურ ჯგუფში ექვსი ერთეულით გაიზრდებოდა. ასო-ნიშნების ურთიერთმსგავსების თვალსაჩინოებას შეუძლებელია არ გამოეღო გრაფიკული ერთფეროვნების არასასურველი შედეგი. მე-5 ქვეჯგუფის უარყოფის ერთ-ერთი მიზეზი ესეც უნდა იყოს.

შემდეგ, რადგან მე-3 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას დამატებითი ნიშანი ზემოთ მოუდის, ხოლო მე-6 ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას შუაში (თუ რა მიზეზით, ამის შესახებ ზემოთ ითქვა), ამის გამო, ორივე ქვეჯგუფის მესამე გრაფემებს დამატებით ნიშნებად, ერთ შემთხვევაში, ქვემო და, მეორე შემთხვევაში, ზემო ვერტიკალები აქვთ, რადგან გრაფემის მომრგვალებული ნაწილი მარჯვნივ წარზიდულ ჰორიზონტალს ვეღარ მიიმატებდა.

კიდევ ერთ შემთხვევაში, მე-2 ქვეჯგუფის მესამე გრაფემას, ჰორიზონტალური ხაზის ნაცვლად, დამატებით ნიშნად კვანძის მსგავსი ნიშანი აქვს. ყოველივე ეს გრაფიკული მრავალფეროვნების შთაბეჭდილებას აძლიერებს.

დამატებითი ნიშნების გამო კიდევ ერთი რამ უნდა ითქვას: ეს ნიშნები გრაფემებს მოუდით მარჯვენა მხარეს და ისინი მარ-

ჯვნივ არიან წარზიდულნი, ერთი გამონაკლისის გარდა: მესამე ქვეჯგუფის პირველ გრაფემას დამატებითი ხაზი მარცხნივ მოუდის და გრაფემის მარცხნივ არის წარზიდული (ამ ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოების შესახებ საუბარი იყო ქართული ასომთავრული დამწერლობის განხილვისას).

უპრეცედენტოა თუ არა ასო-ნიშნების გამოყვანის ის გრაფიკული მეთოდი, რომელსაც სომხური ანბანის შემქმნელი იყენებს?

ცნობილია თუ არა დამწერლობის ისტორიასა და მეცნიერულ პალეოგრაფიაში გრაფემის იმდაგვარი ბრუნვა-ტრიალი, რაც სომხურ გრაფიკაში ესოდენ თვალსაჩინოა?

აქ მოკლედ ვიტყვით:

სომხურ ანბანში გამოყენებულია ასო-ნიშნების გამოყვანის ე. წ. ბუსტროფედონული წერის არა ადრინდელი, არამედ გვიანდელი მექანიკური წესი.

ბუსტროფედონით წერის დროს რომელიმე ფონემური მნიშვნელობის გრაფემას შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთადერთი ფორმა, უმრავლეს შემთხვევაში კი ორი და ოთხი სხვადასხვა ფორმა. გრაფემის მოხაზულობის სპეციფიკა ბუსტროფედონით წერის დროს გვაძლევს შემდეგ შესაძლებელ ფორმებს:

1. გრაფემას აქვს ერთადერთი, ძირითადი ფორმა. მაგ.: I; O; H.

2. გრაფემას აქვს ძირითადი და ანტიფორმა. მაგ.: C — Sigma და Ⴃ — antisigma (გვიანდელ ლათინურში, კეისარ კლავდიუსის დროს, ანტისიგმას მიენიჭა „ფს“ მნიშვნელობა, ე. ი. გამოყენებულ იქნა გვიანდელი მექანიკური წესი).

3. გრაფემას აქვს ძირითადი და ინვერსიული (inversum) ფორმა. მაგ.: T და Ⴄ inversum.

4. გრაფემას აქვს როგორც ძირითადი და ანტი, ისე ინვერსიული ფორმები, მაგ.: Ⴀ — digamma, F — antidigamma, Ⴁ, E — digamma inversum.

თუ ახლა სომხური ანბანის „სემურ“ და „ქართულ“ გრაფიკულ სისტემებს გადავხედეთ, დავინახავთ, რომ ამ ჯგუფებში დასტურდება გრაფემის როგორც ძირითადი, ისე „ანტი“ და „ინვერსიული“ ფორმები, ხოლო ამ ფორმებს ნებისმიერი ფო-

ნემური მნიშვნელობა აქვთ მინიჭებული, ე. ი. სომხურ ანბანში დასტურდება ასო-ნიშნების გამოყენების გვიანდელი მექანიკური წესი.

ახლა რაც შეეხება დამატებითს ნიშნებს. ძირითად დამატებით ნიშნებად სომხურ ანბანში გამოყენებულია მოკლე ჰორიზონტალური ან ვერტიკალური ხაზები. ამ დამატებითი ნიშნების დანიშნულება სომხურ ანბანში თითქოს ცხადია: დამატებითი ნიშანი ერთ რომელიმე გრაფემას მეორისაგან განასხვავებს.

ცნობილია თუ არა მეცნიერულ პალეოგრაფიაში დამატებითი ნიშნების გამოყენების ეს წესი? როგორც ჩანს, ცნობილია.

დამატებითი ნიშნები აუცილებელია მონუმენტური სახის დამწერლობაში. კერძოდ, დამატებითი ნიშნები გამოყენებულია ბერძნულ და ქართულ მონუმენტურ დამწერლობებში. სომხური ერკათავირი კი მონუმენტური დამწერლობის ერთ-ერთი სახეობაა (დამატებითი ნიშნების დანიშნულების შეაჯებ უფრო ვრცლად საუბარი იყო ქართული ასომთავრული დამწერლობის განხილვისას). დამატებითი ნიშნები იმავე მიზნით, უფრო თვალსაჩინოდ და უფრო ხშირად გამოყენებულია სილაბურ, ანუ მარცვლოვან დამწერლობებში (ქპაროშითი, ბრაჰმი, ეთიოპური და სხვ.).

როგორც უკვე აღინიშნა, აკად. დ. ოლდეროგეს თვალსაზრისით, სომხურ ანბანში გამოყენებულია ასოთა გარდაქმნა-მოდულიკაციის ეთიოპური პრინციპი. იმ განსხვავებით, რომ თუ ეთიოპურ დამწერლობაში ეს პრინციპი ეთიოპური დამწერლობის ვოკალიზაციას ემსახურება, სომხური ანბანის შემქმნელი ამ პრინციპს სომხური ანბანური გრაფემების შესაქმნელად იყენებს.

ამის შესახებ კარგად წერს დ. ოლდეროგე:

„In building the Armenian alphabet Mashtotz knew the principles underlying the Ethiopian written language. The seriphs or rings above, in the middle or beneath the letter in the Ethiopian alphabet has a definite semantic meaning — they serve as vocal modifiers. The Mashtotz alphabet follows the same principle of modifications — the addition of seriphs and rings to the body of the

letter. However, the addition of these seriphs and circles was not dictated by the need for vocalization — that was needless. The Armenian written language of Mashtotz was a purely alphabetical system.

In compiling his alphabet Mashtotz used some additional seriphs. Apparently, the material from which he moulded the letters was provided by the symbols which then were current in Armenia and the neighbouring countries, i. e. different alphabetical symbols of the Aramaic or Pahlevi origin. However Mashtotz gave them a definite form and patterned them as the Ethiopian syllabic letters. In shaping individual letters Mashtotz made provisions for their graphic modifications, as in the Ethiopian written language, in which these modifications had a functional significance¹⁴⁶. „როცა მაშოტცი სომხურ ანბანს ჰქმნიდა, იგი უთუოდ ეთიოპური დამწერლობის გრაფიკულ პრინციპებს ითვალისწინებდა. დამატებით გრაფიკულ ხაზებსა თუ რგოლებს, რომლებიც ეთიოპურ ასო-ნიშნებს თავში, შუაში ან ბოლოში მოუდით, გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს ნიშნები ეთიოპური დამწერლობის ვოკალიზაციის პრინციპს ემსახურებოდა. მაშოტცის ანბანი ასო-ნიშნების მოდიფიკაციის იმავე ეთიოპურ პრინციპს იყენებს: სომხურ ასო-ნიშნებს იგივე დამატებითი გრაფიკული ელემენტები მოუდით. მაგრამ ეთიოპური დამწერლობისაგან განსხვავებით, ეს დამატებითი გრაფიკული ელემენტები სომხური ასო-ნიშნების განმარტების მოვალეობას არ ასრულებენ. ამის საჭიროება სომხურში არ არსებობს. მაშოტცის სომხური დამწერლობა წმინდა სახის ანბანური დამწერლობაა.

თავისი ანბანური დამწერლობის აგებისას მაშოტცმა ზოგი ამ დამატებითი გრაფიკული ელემენტით ისარგებლა. მართალია, სომხური ასო-ნიშნების გამოყენებისას მაშოტცი სომხეთსა და მეზობელ ქვეყნებში გავრცელებული იმდროინდელი ანბანური სიმბოლური ნიშნებით სარგებლობდა, ე. ი. არამეულ და ფალაურ პირველწყაროებს იყენებდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ამ ნიშნებს მაშოტცმა განსაკუთრებული, თავისთავადი ფორმა მიანიჭა და ეთიოპური მარცვლოვანი ასო-ნიშნების ნი-

¹⁴⁶ დ. ოლდეროგე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 9-10.

ამრიგად, ეთიოპური ანბანის გრაფიკული პრინციპი სომხურ ანბანში განსხვავებული შინაარსისაა და განსხვავებულ მიზანს ემსახურება. აქ გამოძეგლავდა სომხური ანბანის შემქმნელის უდავო მიგნება და შემოქმედებითი ნიჭი. მან, შეიძლება ითქვას, ანბანის შექმნის ორიგინალური — გრაფიკული გზა გაკვალა.

მეორეს მხრივ, რაკი ვოკალიზებული ეთიოპურიცა და სომხური ანბანიც მეტ-ნაკლებად გრაფემების მოდიფიკაციის პრინციპზეა აგებული, ერთი ანბანის გრაფემა ადვილად შესაძლებელია მეორე ანბანის რომელიმე გრაფემას დაემთხვეს, მით უმეტეს, როცა ეთიოპურ ანბანში 182 გრაფემაა. ამიტომ, ვფიქრობ, გაუმართლებელია ცალკეული სომხური ასო-ნიშნები ეთიოპური ანბანის ცალკეულ გრაფემებს მივამგვანოთ, როგორც ამას აკად. დ. ოლდეროგე ცდილობს. მეცნიერის თვალსაზრისი კარგად ჩანს მის მიერ შედგენილ გრაფიკულ ნახაზზე:

1. Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ

2. Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ

1. Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ

2. Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ

1. Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ

2. Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ

1. Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ

2. Ⴋ Ⴌ Ⴍ

ტაბულაზე აღბეჭდილი ყოველი პირველი პწყარი ეთიოპური გახმოვანებული დამწერლობის გრაფემებია, ხოლო ყოველი მეორე პწყარი სომხური ანბანის გრაფემებია.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ვოკალიზაციის პრინციპი ცნობილი გახდა ეთიოპიაში დაახლოებით 300 წელს ახ. წელთაღრიცხვით. ვარაუდით, ვოკალიზაციის პრინციპი ეთიოპიაში ინდოელ მისიონერებს უნდა შემოეტანათ,¹⁴⁷ ხოლო, როგორც უკვე აღინიშნა, ვოკალიზებული ეთიოპური ანბანის შემოღებას დაახლოებით ახალი წელთაღრიცხვის IV საუკუნის პირველი ნახევრით ვარაუდობენ.¹⁴⁸

ქრონოლოგიის თვალსაზრისით, ეს ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტია. თუ ეთიოპურ-სომხურ დამწერლობათა შორის მართლაც არსებობს გარკვეული კავშირი, მაშინ სომხური ანბანის წარმოშობა დაახლოებით ახ. წ. IV საუკუნის მეორე ნახევრით უნდა განისაზღვროს და არა უადრეს ამ დროისა, რაც სრულიად არ ეწინააღმდეგება სომხური საისტორიო წყაროების ჩვენებებს.

მაგრამ, თუ ვოკალიზაციის პრინციპი უფრო ადრეა შემოღებული, კერძოდ, ახ. წ. I საუკუნეში, როგორც სულ ამ უკანასკნელ ხანებში ვარაუდობენ, ამ შემთხვევაში ეს პრინციპი სომხური ანბანის შექმნის ზუსტ მაჩვენებლად აღარ გამოგვადგება.

სომხური ანბანის ნალისებური გრაფემების ერთი მთლიანი და დასრულებული გრაფიკული სტრუქტურა ცხადყოფს, რომ თავდაპირველად შესაძლოა არსებულიყო ამ გრაფიკული სტრუქტურის მე-5 ქვეჯგუფის სამი გრაფიკული ერთეულიც, მით უმეტეს, რომ გრაფიკული სტრუქტურა 22 გრაფიკული ერთეულის შემცველი უნდა ყოფილიყო, ე. ი. გრაფიკული სტრუქტურა გამოწვეული იყო „სემური“ 22-ნიშნაანი ანბანური ჯგუფისათვის — „აბ“—„იდან“ „ტჷნ“—ამდე. გარდა ამისა, „ნალისებური“ გრაფემების სტრუქტურულ S — ასო-ნიშანში ჩაქსოვილია მე-5 ქვეჯგუფის ნალისებური გრაფემის ნახაზიც.

¹⁴⁷ Hans Jensen, Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart, Berlin, 1958, გვ. 325.

¹⁴⁸ Д. Дирингер, Алфавит, Москва, 1963, стр. 278.

მას შემდეგ, რაც სომხურ ანბანში გამოიყო სამი სხვადა-
სხვა გრაფიკული ჯგუფი, სამად-სამი გრაფიკული ერთეული
ყოველგვარი გრაფიკული სისტემების გარეშე დარჩა. მათი
ფონემური მნიშვნელობა ნალისებური გრაფემების ზუსტად
მე-5 ქვეჯგუფში მოთავსდა. „გრაფიკული ნაშთი“ თავის ახს-
ნა-განმარტებას პოულობს: ეს „ნაშთი“ შემოღებულია სამი
უარყოფილი ნალისებური გრაფემის სანაცვლოდ. ეს ვითარე-
ბა არათუ ასუსტებს, არამედ კიდევ უფრო მეტად ამაგრებს
სომხური ანბანის გრაფიკული სტრუქტურის ჭეშმარიტებას.

რატომ იქნა უარყოფილი მე-5 ქვეჯგუფის სამი ნალისებუ-
რი გრაფემა? ამას მთელი რიგი მიზეზები აქვს:

„ერკათაგირის“ დამწერლობაში სულ 36 ასო-ნიშანია, ე. ი.
თავდაპირველად უნდა გვექონოდა 22 ნალისებური გრაფემა
და მხოლოდ 14 ასო-ნიშანი განსხვავებული გრაფიკული მოხა-
ზულობისა. ნალისებური გრაფემების სიმრავლეს უთუოდ
უნდა გამოეწვია არასასურველი გრაფიკული თვალსაჩინოების
შედეგი. ანბანში ნალისებური გრაფემების ზენაჯერობას შეუძ-
ლებელია ანგარიში არ გასწეოდა, მით უმეტეს, რომ სამი
უარყოფილი ნალისებური გრაფემიდან ერთ-ერთს „ინ“ —
ხმოვნის მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, კერძოდ, მე-5 ქვე-
ჯგუფის მეორე გრაფემას.

გარდა ამისა, გრაფიკული სტრუქტურის მეშვეობით
აღდგენილი მე-5 ქვეჯგუფის სამი ნალისებური ერთეული
გრაფიკული სისტემის სუსტი რგოლია. რადგან სომხური ანბა-
ნის ასო-ნიშნები მარცხნიდან მარჯვნივ უნდა იწერებოდეს,
წერის მიმართულების შესაბამისად და ამ წესს პირველი გრა-
ფიკული სისტემის ცხრამეტივე გრაფემა ემორჩილება, სავა-
რაუდებელია, მე-5 ქვეჯგუფის გრაფემები უარყოფილ იქნა
იმის გამოც, რომ ეს გრაფემები, პირიქით, მარჯვნიდან მარცხ-
ნივ უნდა დაწერილიყო.

გარდა ამისა, ასო-ნიშნის გრაფიკა მოწმდება სხვა ასო-ნიშ-
ნებთან ურთიერთდაკავშირების გრაფიკული კომბინაციების
მეშვეობით. ამ თვალსაზრისით, მე-5 ქვეჯგუფის გრაფემები
მოგვეცემდნენ შემდეგნაირ გრაფიკულ კომბინაციებს:

ჟ ზ ზ ჟ და სხვ.

სავარაუდებელია, მე-5 ქვეჯგუფის ნალისებური გრაფემები
უარყოფილ იქნა ამ არასასურველი გრაფიკული კომბინაცი-
ების აცილების მიზნითაც.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: ნალისებური გრაფემების
გრაფიკული სტრუქტურის მეშვეობით შესაძლებელი გახდა
აღდგენილიყო სამი ნალისებური გრაფემის მოხაზულობა და
ამდენად ნალისებური გრაფემების იქნებ თავდაპირველი მთლი-
ანი გრაფიკული სტრუქტურაც. ამიტომ, შესაძლოა, თავდაპირ-
ველად „ნალისებურ“ გრაფიკულ სისტემაში გაერთიანებული
იყო 22 ასო-ნიშანი, ანუ სომხური ანბანის „სემური“ ჯგუფი
„აბბ“-იდან „ტვნ“-ამდის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ კორიუნის თხზულებასა და სხვა
სომხურ ისტორიულ წყაროებში დაბეჭდვით არის ლაპარაკი
სირიელი დანიელის 22 ასო-ნიშნის თაობაზე. ეს 22-ნიშნისანი
დამწერლობა თითქოს დაინერგა კიდევ სომხეთში. მაგრამ საკ-
მარისი არ აღმოჩნდა სომხური ენის ფონემების სიმრავლისა
თუ თავისებურების გამო.

ხომ არ არის რაიმე კავშირი სირიელი დანიელის 22-ნიშ-
ნიან დამწერლობასა და სომხური ანბანის ნალისებური გრაფე-
მების 22 ნიშანს შორის?

დაბეჭდვით ამაზე, რა თქმა უნდა, ძნელია რაიმე ითქვას.
ამგვარად, თუ მე-5 ქვეჯგუფის სამი ნალისებური გრაფემა
თავდაპირველად მართლაც არსებობდა, რომელი გრაფიკული
ერთეულებით შეიცვალა ეს სამი უარყოფილი ნალისებური
გრაფემა? აი, ეს გრაფემები:

ფ - ზ ზ - ი ზ - ე

რომელი დამწერლობით სარგებლობდა სომხური ანბანის
შემქმნელი, როცა ანბანში ეს სამი ახალი გრაფემა შემოჰქონ-
და? საქმე ის არის, რომ არცერთ ანბანურ დამწერლობაში ამ
სომხურ ასო-ნიშნებს იმავე მნიშვნელობის მსგავსი მოხაზუ-
ლობის გრაფემები არ ეძებნებათ და პირუკუ, სომხური ანბა-
ნის „ზა“ განსაკუთრებულ მსგავსებას პოულობს ქართული
„დონ“-თან (ძ), იმ განსხვავებით, რომ სომხური „ზა“ თავ-

დალმაა გადმოტრიალებული. ქართული „დონი“ თავის მხრივ ფინიკიურ, ბერძნულ და სამხრეთ სემურ „დონ“-ებს ჰგავს, მაგრამ სომხური „ზა“ ყველაზე დიდ მსგავსებას ქართულ „დონ“-თან ამჟღავნებს.

შემთხვევითია თუ არა ეს მოვლენა? როგორც ჩანს, არა. უკვე აღინიშნა, რომ სომხური „ხე“ (*ხ*), ქართული „ხან“-ისა (*ჲ*) და „გარ“-ის (*ყ*) საფუძველზეა შექმნილი.

ივ. ჯავახიშვილი ამის გამო აღნიშნავს:

„სომხური „ხე“ ქართულ „ხ“-ს ცოტად თუ ბევრად მი-
აგავს...“¹⁴⁹ გარდა ამისა, როგორც გამოირკვა, სომხურ ანბან-
ში დასტურდება „ქართული“ ანბანური ჯგუფი, რომელიც ქარ-
თული ასომთავრული „ანი“-ს გრაფიკული მოდიფიკაციის სა-
ფუძველზეა შექმნილი, სომხური ანბანის „ქართული“ ანბანუ-
რი ჯგუფი გრაფიკულად ქართული ასო-ნიშნების ანბანურ თა-
ნამიმდევრობას მისდევს.

ამიტომაც საესეებით შესაძლებელია სომხური „ზა“ ქართუ-
ლი „დონ“-ის საფუძველზე იყოს შექმნილი.

რაც შეეხება სომხურ „ინ“-სა და „მი“-ს, უნდა ითქვას შემ-
დეგი: სომხური „ინ“-ი თავისი გრაფიკული აღნაგობით ქარ-
თულ ასო-ნიშნებს მოგვაგონებს, კერძოდ, *ჩ* (ე—მერვესა) და
ჩ — „ჩინ“-ს. რაც შეეხება სომხურ „მი“-ს, ეს გრაფემა შე-

საძლოა ქართულ **5** „მე“-საც მივამგვანოთ; ქართულ „მე“-სა
და სომხური „მი“-ს ურთიერთმიმართების შესახებ ივანე ჯავა-
ხიშვილი თავის „ქართულ პალეოგრაფიაში“ წერს:

„აღსანიშნავია, რომ სემურ „სამეხს“ და ბერძნულ „ქსი“-ს
ქართულ ანბანში შესატყვისობა არ მოეპოვება, არამედ ამის
მაგიერ „მე“-ზის, რომელიც შემდეგში მაინც მოკლე „ინა“-დ
გამოითქმოდა... ისიცაა აღსანიშნავი, რომ მოკლე „ინი“-სათვის
განსაკუთრებული ნიშანი ბერძნულსაც კი არ მოეპოვება... სა-
ყურადღებოა, რომ სომხურ ანბანშიაც მოიპოვება ამნაირი
მოკლე „ინი“, რომლის მოხაზულობა ქართულისას მიაგავს, ან-
ბანში მდებარეობითაც მიემსგავსება და თუ ქართულ ანბანში
„მეს“ „მანისა“ და „ნარის“ შემდგომ აქვს დათმობილი ადგი-

ლი, სომხურ „მი“-ს „მენ“-სა და „ნუ“-ს შუა უკავია რიგი“.¹⁵⁰

ამგვარად, პირველი გრაფიკული სისტემის გამო შეიძლება
ზოგადი ხასიათის დასკვნა გამოვიტანოთ: სომხური ანბანის
პირველი გრაფიკული სისტემის მეოხებით, ანბანის გამომგო-
ნებელმა შექმნა 22 ფონემის გამომსახველი „ნალისებური“
ნიშანი (სამი განსხვავებული ნიშნის ჩათვლით).

სომხური ანბანის პირველი გრაფიკული სისტემის გრაფი-
კული კანონზომიერებით აგებული ნიშნებისათვის ანბანის
შექმნელს შეეძლო ნებისმიერი ფონემური მნიშვნელობა მი-
ენიჭებინა, ოღონდ „სემური“ ანბანური ჯგუფის ფარგლებში.
ანბანის შემქმნელი ასეც მოიქცა: ნალისებური ნიშნების გრა-
ფიკულ თანამიმდევრობას ქვეჯგუფების მიხედვით მან შემდე-
გი ფონემური მნიშვნელობა მიანიჭა: ს, მ, ა, ვ, ო, რ (კოშტი),
თ, ნ, ე, კ, რ (ფაფუკი), ბ, გ, ზ, ი, ძ, დ, ლ, პ, ჟ, გ, ტ. სულ
22 გრაფემა — „აბ“-დან „ტჷნ“-ამდე.

ამით ანბანზე გაწყობისას ნალისებური გრაფემების თანა-
მიმდევრული მოდიფიკაციის მთელი სტრუქტურა დაირღვა და
გრაფემებს შორის მსგავსების კვალი გაჰქრა. ანბანის შემქმნე-
ლი პირიქით რომ მოქცეულიყო და გრაფიკული კანონზომი-
ერებით აგებული ნიშნებისათვის შესაბამისად ანბანური თანა-
მიმდევრული ფონემური მნიშვნელობა მიენიჭებინა, ასეთ შემ-
თხვევაში სომხური ანბანი შემდეგ სახეს მიიღებდა:

ს, ს, ს, ა, ი, ი, ი, ზ, ხ, ს, რ, ჩ, დ

ცხადია, ასეთი გრაფიკულ-ფონემური რიგი სომხური ანბა-
ნის ერთფეროვნულ გრაფიკულ ნახაზს გაამჟღავნებდა, ანდა,
ალმა და დალმა ნალისებური გრაფემების დაწყვილების საფუძ-
ველზე სომხური ანბანი ასეც შეიძლებოდა გაწყობილიყო:

ს, ი, ს, ი, ს, ი, ა, ზ, რ, ხ, ჩ, ს, დ

და ა. შ.

¹⁴⁹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 231.

¹⁵⁰ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 223.

ცხადია, ამ შემთხვევაშიაც სომხური ანბანის ერთფეროვანული გრაფიკული ნახაზი მეტად თვალსაჩინო იქნებოდა. სომხური ანბანის შემქმნელმა უარყო ეს გეზი. ამით მან ზემოთ მოყვანილი გრაფიკული თანამიმდევრობა ნიშნებისა დაარღვია და მსგავსი თუ პარალელური ნიშნები ერთმანეთს დააშორიშორა. ე. ი. სომხური ანბანის გაწყობის პირველ ეტაპზე დაირღვა გრაფიკული თანამიმდევრობა ნალისებური გრაფემებისა, ხოლო შემდეგ, მთელი ანბანის გაწყობისას, ჩვეულებრივი ანბანური რიგიც ფონემებისა.

ეს, რაც შეეხება პირველ, ნალისებური გრაფემების, სისტემას. მაგრამ ამას გარდა გვაქვს მეორე და მესამე გრაფიკული სისტემები: „რკალისებური“ და „კუთხოვანი“. შესაბამისად, სომხურ ანბანში „სემური“, „ქართული“ და „ბერძნული“ ჯგუფები ცალ-ცალკე რომ გამოყოფილიყო, სომხური ანბანი სამ, ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებულ ჯგუფებად დანაწილდებოდა. ჯერ გვეჩვენებოდა „ნალისებური“ გრაფემები, შემდეგ „რკალისებური“ და ბოლოში სამი, კვლავ გრაფიკულად განსხვავებული „ბერძნული“ ჯგუფის გრაფემა. ამ შემთხვევაში სომხური ანბანის გრაფიკული ნახაზი, თუნდაც მსგავსი „ნალისებური“ და „რკალისებური“ გრაფემების დაშორიშორებისა, კვლავ თვალსაჩინო შეიქმნებოდა.

სომხური ანბანის შემქმნელი ასე არ მოქცეულა. მან „რკალისებური“ გრაფემები „ნალისებურ“ გრაფემებს შორის დანაწილა, რის შედეგად „ნალისებური“ გრაფემები ერთმანეთს უფრო მეტად დააშორიშორა. მაგრამ რა ბედი ეწია „რკალისებური“ გრაფემების თანამიმდევრობას? ხომ შეიძლებოდა ეს გრაფემები „ნალისებურ“ გრაფემებს შორის ალაგ-ალაგ იმ თანამიმდევრობით ჩართულიყო, რა თანამიმდევრობითაც შეიქმნა. სომხური ანბანის შემქმნელმა ეს შესაძლებლობა უარყო.

ამის გამო უნდა ითქვას შემდეგი:

თუ „ნალისებურ“ და „რკალისებურ“ გრაფიკულ სისტემებს ერთმანეთს შევუდარებთ, დავინახავთ, რომ მათი შექმნა-გამოგონების-მეთოდი სხვადასხვაა. „ნალისებური“ გრაფემების გრაფიკულ თანამიმდევრობას ანტიანბანური ფონემური მნიშვნელობა მიენიჭა, რის გამოც ანბანზე გაწყობისას ნალისებურ გრაფემებს ადგილები შეენაცვლათ და მათი გრაფიკული ნათე-

საობის ნიშანწყალი წაიშალა, ე. ი. „ნალისებურთა“ სისტემაში გრაფიკა პირველადია, ხოლო მათი ფონემური მნიშვნელობა მეორეულია.

რაც შეეხება „რკალისებურ“ გრაფემებს, აქ საწინააღმდეგო ვითარება გვაქვს. „რკალისებურთა“ სისტემაში ფონემური მნიშვნელობა პირველადია, რადგან მათი გრაფიკული თანამიმდევრობა შექმნილია ქართული ასო-ნიშნების ანბანურ-ფონემური თანამიმდევრობის საფუძველზე და, ამდენად, მათი გრაფიკა მეორეულია. ამიტომაც, „ნალისებურთა“ საპირისპიროდ, „რკალისებურთა“ გრაფიკული თანამიმდევრობა ანბანურ-ფონემურ თანამიმდევრობას მისდევს.

სომხური ანბანის შემქმნელმა „რკალისებური“ გრაფემების გადაადგილებისა და ადგილშენაცვლების საშუალებით თავიდან აიცილია ამ გრაფემების როგორც გრაფიკული, ისე ანბანურ-ფონემური თანამიმდევრობა. ხოლო მას შემდეგ, რაც ეს გრაფემები „ნალისებურ“ გრაფემებს შორის დანაწილდა, მათი ანბანურ-გრაფიკული თანამიმდევრობის კვალიც წაიშალა, ანბანის დასასრულის აღმნიშვნელად ქრისტეს მონოგრამა დაისვა, ხოლო სომხურმა ანბანმა თანაზომიერად მრავალფეროვანი და ერთიანი გრაფიკული სახე მიიღო. მხოლოდ ამ გრაფიკულ ნიადაგზე უნდა აიხსნას ასო-ნიშნების ის უჩვეულო რიგი, რომელიც სომხურ ანბანში გვაქვს: ა, ბ, გ, დ, ე, ხ, მ, გ, თ, ჟ, ი, ლ (რბილი), ხ, წ, კ, პ, ძ, ლ, ჭ, მ, ძ, ნ, შ, ო, ჩ, პ, ჯ, რ (კოშტი), ს, ვ, ტ, რ (ფაფუკი) ც, ჯ, ფ, ქ.

IV

სომხური ანბანიდან „ქართული“ და „ბერძნული“ ანბანური ჯგუფების გამოყოფის შემდგომ, შესაძლებელი ხდება გარკვეულ იქნეს სომხური ანბანის ასო-ნიშნების „სემური“ მწკრივი და მისი წარმომავლობა.

საერთოდ ცნობილია დასავლურ ეოკალიზებულ ანბანთა „სემური“ მწკრივი (ბერძნული, ქართული, ეტრუსკული, ლათინური, იტალიკური, კოპტური, გუთური, სლავური და სხვ.). გახმოვანებულ ანბანთა „სემური“ მწკრივის განხილვის საფუძ-

ველზე არკვევენ ამა თუ იმ გახმოვანებული ანბანის წარმომავლობა-სადაურობის საკითხს: იმის მიხედვით, თუ რომელი ანბანის „სემური“ მწკრივი უდევს საფუძვლად საკვლევ ანბანს, მტკიცდება საკვლევი ანბანის სადაურობაც.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში მრავალგზის გამოთქმულა შეხედულება, თითქოს სომხური ანბანური მწკრივი ბერძნულ ანბანურ მწკრივს მისდევდეს. სულ ახლო ხანს იგივე თვალსაზრისი კიდევ ერთხელ ა. ფერხანიაშვილმა გაიმეორა:

«В расположении букв Маштоц следовал порядку греческого алфавита, но так как армянских знаков было 36 против 24 греческих, то дополнительные знаки он расположил в разбивку между теми, которые соответствовали буквам греческого алфавита».¹⁵¹

ეს თვალსაზრისი არ მართლდება.

თუ სომხური ანბანიდან უკვე ამოცნობილი გრაფიკული თანამიმდევრობის „ბერძნული“ და „ქართული“ მწკრივის გრაფემები ამოვკრიფეთ: ჯ, ფ, ქ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ, ჯ, ჰ, ამ შემთხვევაში სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი შემდეგ სახეს მიიღებს: ა, ბ, გ, დ, ე, ზ, მ, გ, თ, ჟ, ი, ლ (რბილი), კ, ლ, მ, ნ, ო, პ, რ (კოშტი), ს, ვ, ტ, რ (ფაფუკი), ე. ი. სულ 24 გრაფემა.

ცნობილია, რომ არცერთ დასავლურ ვოკალიზებულ „სემურ“ ანბანურ მწკრივში არათუ 24, სრული სემური მწკრივის 22 გრაფემაც კი არა გვაქვს, არამედ ყოველთვის 2, 3 გრაფემით ნაკლები, ევროპული ენების ცხადი ფონეტიკური ფაქტორების გამო. ამ თვალსაზრისით ყველაზე უფრო სრულყოფილია ქართული ანბანის „სემური“ მწკრივი, რომელიც 21 გრაფემას ითვლის, ე. ი. მხოლოდ და მხოლოდ ერთი გრაფემით ნაკლებს; ვიდრე იდეალური სემური ანბანური მწკრივი. კლასიკური ხანის ბერძნული ანბანის „სემური“ მწკრივში მხოლოდ 19 გრაფემაა; კლასიკურ ეტრუსკულში კიდევ უფრო ნაკლები — 16; კლასიკურ ლათინურში — 19; კოპტურში — 20 და ა. შ.

¹⁵¹ А. Г. Периханян, К вопросу о происхождении армянской письменности. Переднеазиатский сб. II, М., 1966, გვ. 119.

რატომ გვაქვს სომხურ „სემურ“ ანბანურ მწკრივში 24 გრაფემა?

უკვე აღინიშნა, რომ სომხური ანბანის ნალისებური გრაფემების 22 ასო-ნიშანს (სამი განსხვავებული გრაფიკული ასო-ნიშნის ჩათვლით) სომხური ანბანის ბერძნული გრაფიკული ჯგუფიდან ორი ასო-ნიშანი დაემატა. რადგან სომხური ანბანის ბერძნულ გრაფიკულ ჯგუფში 5 გრაფემაა, ხოლო ამათგან სამი (ჯ, ფ, ქ) სომხური ანბანური მწკრივის ბოლოშია გამოტანილი, როგორც წმინდა ბერძნული ანბანური ჯგუფი, ამიტომ ორი გრაფემა — მ (ე — მეშვიდე) და „ლზნ“ — რბილი „ლასი“ სომხური ანბანის სემურ მწკრივშია ჩართული.

განვიხილოთ სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი.

სომხური მ (ე — მეშვიდე) მიჩნეულია სემური „ჰეთ“-ის, ბერძნული „ეტას“ და ქართული მ (ე — მერვეს) შესაბამ ფონემად, „ზენის“ შემდეგ ზის და ამდენად სემურ მწკრივში თავისი კუთვნილი ადგილი უკავია. რაც შეეხება სომხური ანბანის „ბერძნული“ გრაფიკული ჯგუფის მეორე „ლზნ“ გრაფემას, იგი სპეციფიკურ სომხურ ფონემად უნდა ჩაითვალოს. „ლზნ“ გრაფემის გარდა სომხური ანბანის სემურ მწკრივში კიდევ ორი ისეთი გრაფემაა ჩართული, რომელთაც „სემურ“ მწკრივში „ლზნ“ გრაფემასთან ერთად თავისუფალი ადგილი არ ეძებნებოდა. ეს გრაფემებია გ და რ (ფაფუკი), ე. ი. სომხური ანბანის „სემურ“ რიგში სულ ჩართულია სამი წმინდა წყლის სომხური ფონემა.

თითქოს ისე უნდა მომხდარიყო, რომ სომხური ენისათვის დამახასიათებელი ეს ბგერები სხვა სომხური ენის დამახასიათებელ ბგერებთან ერთად გატანილიყო ანბანის ბოლოში ან გრაფიკულად ეს სამი ფონემა ქართული ანბანური ჯგუფის გრაფემებს დაჰკავშირებოდა. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, რადგან ქართული ანბანური ჯგუფი სომხურ ანბანში წმინდად და შეურყენელად არის დაცული, ხოლო სამი სპეციფიკური სომხური ფონემიდან ერთი „ლზნ“ ფონემა გრაფიკულად ბერძნულ გრაფიკულ ჯგუფთანაა დაკავშირებული, ხოლო ორი გ და რ (ფაფუკი) სემურ გრაფიკულ ჯგუფთან. ეს ერთხელ კიდევ ცხადყოფს სომხურ ანბანში ქართული ანბანური ჯგუფის მიგნების ჭეშმარიტებას.

თითქოს კიდევ ერთი შესაძლებლობაც უნდა ყოფილიყო: გ — გრაფემა ფონეტიკური პრინციპის საფუძველზე „ინ“ გრაფემის შემდეგ მოთავსებულიყო (ძველ სომხურში ცნობილია გ — ნახევარხმოვნისა და „ინ“ ხმოვნის მონაცვლეობა), „ლზნ“ გრაფემა „ლატ“ ფონემის შემდეგ, ხოლო რ (ფაფუკი) რ (კოშტის) შემდეგ. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა.

გ — გრაფემა სომხურ „სემურ“ მწკრივში მოთავსებულია ე — მეშვიდესა და „გთ“ გრაფემებს შორის. მაგრამ სემურ 22-ნიშნიან მწკრივში ამ ორ გრაფემას შორის საერთოდ რაიმე ასო-ნიშანი არ ზის; შემდეგ ასო „ლზნ“ მოთავსებულია „ინ“ და „კენ“ ასოებს შორის. მაგრამ სემურ 22-ნიშნიან მწკრივში ამ ორ გრაფემას შორის საერთოდ რაიმე ასო-ნიშანი არ ზის. რაც შეეხება რ (ფაფუკს), ეს ასო-ნიშანი გატანილია „სემური“ მწკრივის უკანასკნელი ტუნ ფონემის შემდეგ და ამიტომ „სემური“ მწკრივის ასოთა რიგს არ არღვევს. ამდენად „სემურ“ მწკრივს არღვევს მხოლოდ ორი სპეციფიკური სომხური გრაფემა — „გ“ და „ლზნ“.

ომისათვის, რომ სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი დაეადგინოთ, საჭიროა ამ ორი გრაფემის უადგილო ადგილიდან ამოღება. ამ შემთხვევაში სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი შემდეგ სახეს მიიღებს:

ა, ბ, გ, დ, ე, ზ, ც, თ, ჟ, ი, კ, ლ, მ, ნ, ო, პ, რ (კოშტი), ს, ვ, ტ.

ამგვარად ირკვევა, რომ სომხური ანბანის „სემურ“ მწკრივში 21 გრაფემა ყოფილა, ე. ი. იმდენივე, რამდენიც ქართული ანბანის „სემურ“ მწკრივში. გარდა ამისა, ყველა ეს 21 ფონემა დასტურდება ქართულ ანბანში, და მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ანბანის „სემურ“ მწკრივში!

ეს უკვე ნიშანდობლივია!

მაგრამ სომხურ „სემურ“ მწკრივში ყველაფერი რიგზე არ არის. სომხური ანბანის „სემურ“ მწკრივს ამჟერად არღვევს სამი სომხური გრაფემა. ასოები — „ვევ“, „ჟე“, და „იი“.

ბირდაპირ საკვირველია სომხური „ვევ“ (ე. ი. სემური „ვაგ“-ისა, ბერძნული „დიგამისა“, ლათინური „ეჟ“-ისა და ქართული „ვინ“-ის შესაბამისი ფონემის ადგილმდებარეობა სომხური ანბანის „სემურ“ მწკრივში). მართალია, „დიგამა“

უკვე კლასიკურ ბერძნულში აღარა გვაქვს, მაგრამ ბერძნულ სათვალავში მას მაინც აქვს შენარჩუნებული თავისი მეექვსე ადგილი და, ამდენად, ექვსის რიცხვითი მნიშვნელობა. რაც შეეხება სემურ „ვაგ“-სა და ქართულ „ვინ“-ს, გამორიცხულია შესაძლებლობა, სომხური ანბანის შემოქმედს არ სცოდნოდა ამ გრაფემის ადგილი სემურ ანბანურ მწკრივში და მისი რიცხვითი მნიშვნელობა. მითუმეტეს, საგულისხმოა, რომ სომხურ ანბანში მხოლოდ და მხოლოდ ერთადერთ „ვევ“ ასო-ნიშანს აქვს შენარჩუნებული ამ ასო-ნიშნის სემური სახელი „ვევ“ idem „ვაგ“, რაც ივ. ჭავჭავაძის მიერ უკვე იყო აღნიშნული „ქართულ პალეოგრაფიაში“.¹⁵²

სომხური „ვევ“ სომხური ანბანის შემოქმედმა სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივის ორ უკანასკნელ „სე“ და „ტუნ“ გრაფემებს შორის მოათავსა, ე. ი. ისეთ ადგილას, სადაც არცერთ „სემურ“ მწკრივში საერთოდ რაიმე გრაფემა არ ზის.

„ჟე“ და „იი“ ფონემების შესახებ კი უნდა ითქვას შემდეგი: არც სემურ ანბანებში, არც დასავლურ ვოკალიზებულ ანბანთა „სემურ“ მწკრივებში ეს ორი ფონემა არა გვაქვს. ორივე ფონემა დასტურდება მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ანბანის „სემურ“ მწკრივში (რადგან სიტყვამ მოიტანა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ორ ფონემათაგან ერთ-ერთი, კერძოდ, ა ნახევარხმოვანი დასტურდება აგრეთვე ვულფილას გუთურ ანბანში და, მსგავსად ქართულისა, „ნარ“-ის მომდევნო ადგილზე ზის).

ქართული ანბანის „სემურ“ მწკრივში „ჟან“ და „იე“ გრაფემებს თავიანთი კუთვნილი ადგილი უკავიათ. ქართული „ჟან“ გრაფემა სემური „სსადეს“ ადგილზე ზის და გრაფიკულად „სსადეს“ უკავშირდება, ხოლო „სსადე“ შეიძლება „ჟან“ ფონემად წაკითხულიყო (მაგალითად, ფალაურ დამწერლობაში).

რაც შეეხება ქართულ „იე“ ნახევარხმოვანს, ეს გრაფემა სემური „სამეხის“ ადგილზე ზის და გრაფიკულად „სამეხს“ უკავშირდება. როგორც ირკვევა, არქაულ ქართულში ეს გრაფემა „ცან“ ფონემად იკითხებოდა, ხოლო მას შემდეგ, რაც ამ

¹⁵² ივ. ჭავჭავაძი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 270.

გრაფემა „ე“ ნახევარხმოვნის მნიშვნელობა შეიძინა, საჭირო შეიქნა „ცან“-ისათვის ახალი გრაფემის შექმნა, რისთვისაც გამოყენებულ იქნა იგივე გრაფემის ინვერსიული (inversum) ფორმა. (ამის შესახებ დაწვრილებით საუბარი იყო ქართული ასომთავრული დამწერლობის განხილვისას).

„ჟე“ და „მი“ გრაფემებს სომხური ანბანის „სემურ“ მწკრივში ისეთი ადგილები აქვთ მიკუთვნებული, სადაც საერთოდ არ უნდა იჯდეს რაიმე ასო ნიშანი. „ჟე“ გრაფემა „გთ“ და „ინ“ გრაფემებს შორის არის მოთავსებული, ხოლო „მი“ გრაფემა „მენ“ და „ნუ“ გრაფემებს შორის. არც სემურ ანბანებში, არც დასავლურ ვოკალიზებულ ანბანებში ამ ასოებს შორის საერთოდ რაიმე გრაფემა არ ზის. ამდენად „ვევ“, „ჟე“ და „მი“ გრაფემები არღვევენ კანონიზებულ სემურ მწკრივს. თუ ეს სამივე გრაფემა სომხური ანბანის შემოქმედმა სემურ გრაფიკულ ჯგუფს დაუკავშირა, ცხადია, მისთვის ცნობილი უნდა ყოფილიყო მათი რიგითი ადგილი ქართულ „სემურ“ ანბანურ მწკრივში და ამ გრაფემების რიცხვითი მნიშვნელობა.

როგორც ჩანს, ეს „ცოდვა“ ჩაღენილია განზრახ.

თუ სამივე გრაფემას სემურ მწკრივში მათი კუთვნილი თავისუფალი ადგილები დავუბრუნეთ, სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი შემდეგ სახეს მიიღებს:

ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, მ, თ, ი, კ, ლ, მ, ნ, ა, ო, პ, ჟ, რ (კოშტი), ს, ტ.

როგორც ვხედავთ, სომხური ანბანის „სემური“ მწკრივი, ზუსტად ქართული ანბანის „სემური“ მწკრივს დაემთხვა. სხვა არც ერთ ანბანში ასეთი „სემური“ მწკრივი არა გვაქვს.

ახლა შესაძლებლობა გვეძლევა აღვადგინოთ სომხური ანბანის სამივე ანბანური ჯგუფი და, მაშასადამე, სომხური ანბანის მთლიანი სახე: ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ზ, მ, თ, ი, კ, ლ, მ, ნ, ა, ო, პ, ჟ, რ (კოშტი), ს, ტ, ჯ, ფ, ქ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჳ, ხ, ჯ, ჰ, // + +// გ, ლ (რბილი), რ (ფაფუკი).

სომხური ანბანური მწკრივი ასე უნდა გაწყობილიყო.

დასკვნა: სომხური ანბანის სამივე (სემური, ბერძნული, ქართული) ანბანური ჯგუფი ზუსტად ემთხვევა ქართული ანბანის სამივე ანბანურ ჯგუფს; სომხური ანბანის მ მ ფონემის ანბანური თანამიმდევრობა ზუსტად ემთხვევა ქართული ან-

ბ. ნის მ მ ფონემის ანბანურ თანამიმდევრობას; სამი ქართული ფონემა — დ, ე, ე სომხურ ანბანში არა გვაქვს და, პირიქით, სამი სომხური ფონემა — გ, ლ (რბილი), რ (ფაფუკი) ქართულ ანბანში არა გვაქვს; ქართულ ანბანში მ მ გრაფემა; სომხურ ანბანში აგრეთვე მ მ გრაფემა.

v

სომხურ ასო-ნიშნებს ერკათავირის ანბანში, როგორც საერთოდ ასო-ნიშნებს ნებისმიერ ანბანში, თავისი სახელები აქვს. სომხური ასო-ნიშნების სახელები ასეთია:

Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է	է	Ը	ը	Թ	թ	Ձ	ձ	Ռ	ր	Ս	ս	Վ	վ	Զ	զ	Ա	ա	Բ	բ	Գ	գ	Դ	դ	Ե	ե	Յ	յ	Զ	զ	Է</
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-----

რაკი ერკათაგირის ასო-ნიშნების რაობას ვიკვლევთ, აუცი-
ლებელია ერკათაგირის ასო-ნიშნების სახელების რაობაც გა-
ირკვეს.

ასო-ნიშნების სახელდება ერთ-ერთი ასპექტია დამწერლო-
ბათამცოდნეობისა, კერძოდ, ანბანური დამწერლობისა. ასო-
ნიშნების სახელდების პრინციპი, რიგ შემთხვევაში, ანბანური
დამწერლობის წარმომავლობის საკითხს არკვევს. ამდენად,
რომელიმე ანბანური დამწერლობის წარმოშობის კვლევისას
აუცილებელია ანბანში ასო-ნიშნების სახელდების პრინციპიც
გაირკვეს.

ასო-ნიშნების სახელდების საკითხს ერკათაგირში პირველად
ივანე ჯავახიშვილმა მიაქცია ყურადღება და ამ საკითხის კვლე-
ვა სწორი გზით წარმართა. ამჟამად, ერკათაგირის კვლევის ახა-
ლი მონაცემების საფუძველზე, შესაძლებლად მიმაჩნია ასო-
ნიშნების სახელდება ერკათაგირში უფრო სრულად იქნეს გან-
ხილული.

ცნობილია ასო-ნიშნების სახელდების „სემური“ პრინცი-
პი: ასო-ნიშნის სემურ ანბანურ დამწერლობაში იდეოგრაფი-
ული ნიშანია, ხოლო ასო-ნიშნის სახელი მის იდეოგრაფიულ
მნიშვნელობას აცხადებს. მაგ.: პირველი ასო-ნიშნის სემურ ან-
ბანში ხარის (გარის) იდეოგრაფია: შესაბამისად ასო-ნიშნის
„ალფ“ („აღფ“) ჰქვია, რაც სემურად ხარის ნიშნავს.

ცნობილია ასო-ნიშნების სახელდების „ბერძნული“ პრინ-
ციპი: ბერძნულ ასო-ნიშნებს ბერძნულ ანბანში ძირითადად
სემური სახელები აქვთ, ოღონდ სემურ სახელებს ბოლოში
ხმოვანი „ა“ ემატება. მაგ.: სემური „აღფ“, ბერძნული „აღ-
ფა“, სემური „ბეთ“, ბერძნული „ბეტა“ და ა. შ. (სემური
„თ“ — ბგერა ბერძნულში „ტ“ — ბგერის მნიშვნელობას
იძენს).

ეტრუსკულ-ლათინური ასო-ნიშნების სახელდების პრინცი-
პად გამოყენებულია ასო-ნიშნების ვოკალიზაციის (გახმოვა-
ნების) მარცვლოვანი, ანუ სილაბური პრინციპი. რადგან ხმოვ-
ნები თავისთავად ღია მარცვლებია, ამიტომ მათი გახმოვანების
საჭიროება არ არსებობს და ღია მარცვლებად რჩებიან. ა, ი,
ე, ო, უ ეტრუსკულსა და ლათინურში ერთდროულად ამ ასო-
ნიშნების სახელდებაა. რაც შეეხება თანხმოვან ასო-ნიშნებს,

მათი ვოკალიზაცია ხდება ხმოვნების დართვით ან ხშულ, ან
ღია მარცვლებად. უმეტესწილად ეს წესი „ე“ ხმოვნის დარ-
თვით ხორციელდება. ღია მარცვლებია ბე, ცე, დე, პე, ტე, ვე;
ხშული მარცვლებია: ეფ, ენ, ემ, ერ, ეს. მხოლოდ სამი-
ოდე ასო-ნიშნია გახმოვანებული ლათინურ ანბანში ა და უ
ხმოვნების მეშვეობით — ჰა, კა და ქუ.

ასო-ნიშნების სახელდების პრინციპი ქართულ ანბანში აგ-
რეთვე ცნობილია. ძირითადად, ასო-ნიშნების სახელდების
პრინციპად ქართულ ანბანში მიღებულია სილაბური პრინციპი.
მაგრამ ქართული სილაბური პრინციპი ძირეულად განსხვავ-
დება ეტრუსკულ-ლათინურისაგან. მითუმეტეს, ქართული ასო-
ნიშნების სახელდებას კალენდარული მნიშვნელობაც აქვს. აქ
მოკლედ შეიძლება ითქვას: ასო-ნიშნების სახელდებად ქარ-
თულ ანბანში გამოყენებულია 7 სხვადასხვა მარცვალი. აქედან
ექვსი ხშული და ერთი ღია. ხშული მარცვლებია: ან, ინ, ენ,
ონ, არ, ილ. ხოლო ღია ორმარცვლოვანი სახელდებაა აე ან იე
(რაე, ჰაე, ეე, ვე). გამონაკლისის სახით ერთი ასო-ნიშნის სა-
ხელდება არ ემორჩილება ასო-ნიშნების სახელდების საერთო
წესს: ასო-ნიშნის სახელი — ლასი კალენდარული აუცილებ-
ლობით არის გამოწვეული.

ამგვარად, არსებობს ასო-ნიშნების სახელდების ოთხი ძი-
რითადი სისტემა: სემური, ბერძნული, ეტრუსკულ-ლათინური
და ქართული. სხვა ერთა დამწერლობებში გამოყენებულია
ასო-ნიშნების სახელდების ზემოთ დასახელებული ერთ-ერთი
რომელიმე სისტემა.

ერკათაგირი ს ანბანურ დამწერლობაში განსაკუთრებული ვი-
თარებაა. ასო-ნიშნების სახელდების არცერთ სისტემას ერკა-
თაგირის ასო-ნიშნების სახელდება არ ემორჩილება. ცხადია,
ამოსაცნობია ერკათაგირის ასო-ნიშნების სახელდების პრინ-
ციპი.

ერთი რამ უდავოა. ერკათაგირში თავიდან ბოლომდე ზუს-
ტად არის განხორციელებული ასო-ნიშნების სახელდების სი-
ლაბური, ანუ მარცვლოვანი პრინციპი. ასო-ნიშნების სახელ-
დებისას გამოყენებულია როგორც ღია, ისე ხშული მარცვლე-
ბი. ერკათაგირის ასო-ნიშნების სახელდება ღია და ხშულ მარ-

ცვლებად რომ დავაჯგუფოთ, ასო-ნიშნების სახელდების შემდეგ სისტემას მივიღებთ:

1. და	1. პე	1. ო	1. მ	1. ინ	1. აბ
2. ზა	2. ჟე	2. თო	2. ნუ	2. ბენ	2. გიმ
3. რა	3. რე	3. ცო	3. ძი	3. კენ	3. ეჩ
4. შა	4. სე	4. ჰო		4. მენ	4. ვევ
5. ჩა	5. ქე			5. ჰნ	5. ფვრ
6. ძა	6. ხე			6. ლვნ	6. ლატ
7. წა	7. ჯე			7. ტვნ	7. გთ
8. ჭა					

იმის გამო, რომ ერკათაგირში განხორციელებულია ასო-ნიშნების სახელდების სილაბური პრინციპი, რიგ შემთხვევებში, როგორც ჩანს, ერკათაგირის ასო-ნიშნებს სემური ასო-ნიშნების სახელების შეკვეცილი ფორმები აქვთ. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ერკათაგირის გიმ — გიმელ-ისაგან, და — დაღეთ-ისაგან; ზა — ზაინ-ისაგან, რე — რეშ-ისაგან არის წარმოდგარი. ჩვენის მხრით დავუმატებდით, რომ ერკათაგირის ნუ სემური ნუნ-ის შეკვეცილი ფორმა უნდა იყოს.

ამგვარად, სემური სახელდების შეკვეცილი ფორმები ერკათაგირის ასო-ნიშნების სახელდების სილაბური პრინციპით უნდა აიხსნებოდეს.

რაც შეეხება ერკათაგირის ვევ — სახელდებას, იგი უთუოდ სემური ვავ — სახელდებიდან უნდა მომდინარეობდეს. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, პირველი ასო-ნიშნის სახელი აბ — ერკათაგირისა, აგრეთვე სემური წარმოშობისა (აბ — ალფ-ისაგან).¹⁵³

უნდა აღინიშნოს, რომ ერკათაგირის: პე, ჟე, რე, სე, ქე, ხე, ჯე ასო-ნიშნების სახელდება ლათინური ასო-ნიშნების სახელდების პრინციპზეა აგებული, თუმცა ასო-ნიშნების სახელდების დამთხვევა მხოლოდ ერთ შემთხვევაში გვაქვს (პე — ლათინურსა და ერკათაგირში).

გაცილებით მეტია საერთო ქართული ასო-ნიშნების სახელდებასა და ერკათაგირის ასო-ნიშნების სახელდებას შორის.

ერკათაგირში ქართული ასო-ნიშნების სახელდება ერთ შემთხვევაში უცვლელად არის გადმოტანილი (ქართული სახელდება — ინ, ერკათაგირის ასო-ნიშნის სახელდება — ინ), სხვა შემთხვევაში ქართული ასო-ნიშნების სახელები ან შეკვეცილია, ან მეტ-ნაკლებად შეცვლილი. მიუხედავად ამისა, ქართული ასო-ნიშნების სახელდების ამოცნობა ერკათაგირში ძნელი არ არის.

ამგვარად, ქართული ასო-ნიშნების სახელდებას ერკათაგირის შემდეგი ასო-ნიშნების სახელდება შეესაბამება: ქ. — ინ, ერ. — ინ; ქ. — ბან, ერ. — ბენ; ქ. — კან; ერ. — კენ; ქ. — მან, ერ. — მენ; ქ. — ფარ, ერ. — ფვრ; ქ. — რაე, ერ. — რა; ქ. — ქარ, ერ. — ჭა; ქ. — ცე, ერ. — ც; ქ. — ძე, ერ. — ძი.

ქართულ ასომთავრულში ან, ინ, ენ, არ — მარცვლების კალენდარული ფუნქცია ცნობილია. ერკათაგირში ამ მარცვლების მნიშვნელობა გაგებული არ არის.

გარდა ამისა, ერკათაგირის ჰნ, ლვნ და ტვნ ასო-ნიშნების სახელდება ქართული ასო-ნიშნების სახელდების პრინციპზეა აგებული.

რაც შეეხება ერკათაგირის ო, თო, ცო, ჰო — ასო-ნიშნების სახელდებას, ამ შემთხვევაში, ვფიქრობ, გამოყენებულია სახელდების ლათინური სისტემა. მაგრამ, როგორც ცნობილია ო — მარცვალ ლათინურ ანბანში ასო-ნიშნების სახელდებას არ ახორციელებს. ბერძნულ ანბანში კი ო — მარცვალ სახელდებული ერთადერთი ასო-ნიშანია — ოო. სავარაუდებელია, ერკათაგირში გათვალისწინებულია ბერძნულ-ლათინური სახელდების პრინციპები.

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ ერკათაგირის ეჩ, ლატ, გთ — ასო-ნიშნების სახელდებას ზუსტი ანალოგია არ ეძებება. ძნელი სათქმელია, სახელდების რომელი სისტემით (სემური, ლათინური თუ ქართული) სარგებლობდა ერკათაგირის შემომქმედი ამ სამი ასო-ნიშნის სახელდების შექმნის დროს.

უნდა დავასკვნათ: ერკათაგირის ანბანურ დამწერლობაში შემუშავებულია ასო-ნიშნების სახელდების ორიგინალური მეთოდი. ამ მეთოდს საფუძვლად დაედო ასო-ნიშნების სახელდების სემური, ბერძნული, ლათინური და ქართული სისტემები.

¹⁵³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 270.

სომხური ანბანის წარმოშობის შესახებ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი თვალსაზრისია გამოთქმული:

პირველი და უფრო მიღებული თვალსაზრისით, სომხური ანბანი შექმნილია IV-V საუკუნეთა მიჯნაზე ერთი პიროვნების მიერ. ამის გამო ა. ფერხანიანი წერს:

«Армянская письменность — не плод стихийного исторического развития, а тщательно продуманное изобретение одного лица, следовавшего известным принципам, характерным для деятеля «грекофильской» школы IV—V вв. н. э.»¹⁵⁴

მეორე, ნაკლებ სარწმუნო, თვალსაზრისით, მესრობ მაშთოცი ადრე არსებული სომხური დამწერლობის რეფორმატორია და არა შემქმნელი სომხური ანბანისა.

რომელი თვალსაზრისია ჭეშმარიტი და შესაძლებელია თუ არა ამ საკითხის გამორკვევა?

როგორც ჩანს, შესაძლებელია.

დამწერლობის წმინდა ანბანური სისტემა კაცობრიობამ მხოლოდ ერთხელ შექმნა. ცნობილი პალეოგრაფის მორის დიუნანის თქმისა არ იყოს, „C'est la une invention qu'on ne peut faire deux fois“. სხვა არცერთ ერს დამოუკიდებელი ანბანური დამწერლობა არ შეუქმნია, არამედ ყველა ანბანურ დამწერლობას, საბოლოო ჯამში, სემური ანბანური მწკრივი დაედო საფუძვლად.

როგორც უკვე ითქვა, უძველესი სემური ანბანური მწკრივი 22 ასო-ნიშნისაგან შედგებოდა. დაახლოებით ორი ათასწლეულის მანძილზე სემურ ანბანურ მწკრივს, გრაფემების რაოდენობისა და თანამიმდევრობის თვალსაზრისით, რაიმე ცვლილება არ განუცდია. ეს გარემოება იმით უნდა აიხსნას, რომ მწკრივში გრაფემებს, თანამიმდევრობის შესაბამისად, რიცხვითი მნიშვნელობაც ჰქონდათ. უკვე უძველეს ფინიკიურ ანბანურ მწკრივში პირველ ცხრა გრაფემას (1—9) ჰქონდა შესაბამისად ცხრა ერთეულის რიცხვითი მნიშვნელობა, მომდევნო ცხრა გრაფემას (10—18) ცხრა ათეულის რიცხვითი

მნიშვნელობა, ხოლო უკანასკნელ ოთხ გრაფემას ოთხი ასეულის რიცხვითი მნიშვნელობა.

ტრადიციული სემური ანბანური მწკრივი და ასო-ნიშნების ფინიკიური სათვალავი მიღებული იყო წინა აზიის ყველა კონსონანტურ ანბანში. უფრო მეტიც: გრაფემის, როგორც ფონემის აღმნიშვნელი პირობითი ნიშნის, რიცხვითი მნიშვნელობა უფრო მყარი გამოდგა, რადგან დროთა მანძილზე ენის ფონეტიკის ცვლილებისა, ამ ენათა ფონეტიკურ თავისებურებათა გამო, ერთი და იგივე გრაფემა სხვადასხვა ფონემურ მნიშვნელობას იძენდა, მაგრამ მისი რიცხვითი მნიშვნელობა და მისი ადგილი ანბანურ მწკრივში უცვლელი რჩებოდა.

ძველი ფინიკიური					
ასო-ნიშანი	ბგერა	რიცხვითი მნიშვნ.	ასო-ნიშანი	ბგერა	რიცხვითი მნიშვნ.
𐤀	ა	1	𐤁	ბ	30
𐤂	ბ	2	𐤃	გ	40
𐤄	გ	3	𐤅	დ	50
𐤆	დ	4	𐤇	ე	60
𐤈	ე	5	𐤉	ვ	70
𐤊	ვ	6	𐤋	ზ	80
𐤌	ზ	7	𐤍	თ	90
𐤎	თ	8	𐤏	ი	100
𐤐	ი	9	𐤑	კ	200
𐤒	კ	10	𐤓	ლ	300
𐤔	ლ	20	𐤕	მ	400

ბერძნულ ვოკალიზებულ ანბანში ასო-ნიშნებს, ძირითადად, იგივე რიცხვითი მნიშვნელობა აქვთ, რაც სემურ ასო-ნიშნებს სემურ ანბანურ მწკრივში. ოღონდ იმის გამო, რომ არც ერთ დასავლურ და არც ერთ აღმოსავლურ ბერძნულ ანბანს სემური ანბანის სამივე „სანი“ არ აუთვისებია, არამედ მხოლოდ რომელიმე ორი ამ სამთაგან, ამიტომ ბერძნული ანბანის „სემური“ ანბანური მწკრივი ერთი გრაფემით ნაკლებია, რის გამოც მე-18 „სსადე“ („წადე“) გრაფემიდან დაწყებული ბერ-

¹⁵⁴ А. Г. Периханян, К вопросу о происхождении армянской письменности, გვ. 120.

ძნულ და სემურ სათვალავს შორის ერთი გრაფემის რიცხვითი მნიშვნელობის სხვაობა გრაფემიდან გრაფემაზე გადადის.

ქართული ბერძნული					
ასო-ნიშანი	ბერძ.	რიცხვითი მნიშვნ.	ასო-ნიშანი	ბერძ.	რიცხვითი მნიშვნ.
A	α	1	Ξ	κ	60
B	β	2	Ο	δ	70
Γ	γ	3	Ρ	ρ	80
Δ	δ	4	Θ		900
E	ε	5	Ζ		90
ς		6	Ρ	ρ	100
I	ζ	7	Ξ	ς	200
H	η	8	Τ	τ	300
Θ	θ	9	Υ	υ	400
I	ι	10	Φ	φ	500
K	κ	20	Χ	χ	600
Λ	λ	30	Ψ	ψ	700
M	μ	40	Ω	ω	800
N	ν	50			

ლი წელთაღრიცხვის VI-VII საუკუნეებში.

უფრო ადრეულ ხანაში არაბები დამწერლობის ენად არამეულს ხმარობდნენ. ახ. წ. I საუკუნიდან დაიწყო არამეულის არაბიზაციის პროცესი, რაც არაბული ენის დამწერლობის შექმნით დამთავრდა.

დამწერლობის ისტორიაში ცნობილია ორი — სემური და ბერძნული ანბანური სათვალავი. სხვა ერთა დამწერლობაში გამოყენებულია ანბანური სათვალავის ან სემური ან ბერძნული სისტემა: ქართული ანბანური სათვალავი ბერძნულ ანბანურ სათვალავს მისდევს, ოღონდ რამდენიმე უფრო სრულყოფილია. ქართული ასო-ნიშნების რიცხითი და ანბანური სათვალავების შესახებ უკვე გვქონდა ზემოთ საუბარი.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სემურმა ანბანურმა მწკრივმა თითქმის 2.000 წელი იარსება. ტრადიციული სემური ანბანური მწკრივი პირველად არაბულ ანბანში დაირღვა, ახა-

არაბებმა ძველი სემური 22 ასო-ნიშნის ახალი, განსხვავებული მწკრივი შექმნეს, ხოლო ამ მწკრივში ალაგ-ალაგ კიდევ 6 ახალი ასო-ნიშანი ჩართეს. ძველ-სემური ანბანური მწკრივი გაქრა და თითქმის მისი კვალიც წაიშალა.

მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე როდია.

საქმე ის არის, რომ არაბულ ანბანურ მწკრივში ერთდროულად შემონახულია უძველესი სემური 22-ნიშნიანი ანბანური მწკრივი — ძველი სემური 22 ასო-ნიშნის თანმიმდევრობაც და ექვსი დამატებითი ასო-ნიშნის რიგიც.

მიუხედავად ძირეული რეფორმისა, რამაც არაბული ანბანი სრულიად განსხვავებული დამწერლობად აქცია, მიუხედავად ახალი ანბანური მწკრივის შემოღებისა, ასო-ნიშნების ტრადიციული სემური რიცხვითი მნიშვნელობა არაბულ ანბანში ხელშეუხებელი დარჩა.

ამის გამო ასო-ნიშნების თანმიმდევრობას არაბულ ანბანურ მწკრივში შემდეგნაირი რიცხვითი მნიშვნელობა აქვს.

როგორც ტაბულა გვიჩვენებს, არაბულ ანბანურ მწკრივში, რეფორმის შედეგად, ასო-

ასო-ნიშანი	ბერძ.	რიცხვითი მნიშვნ.	ასო-ნიშანი	ბერძ.	რიცხვითი მნიშვნ.
ا	α	1	ك	κ	9
ب	β	2	ز	ζ	900
ت	τ	400	ح	χ	70
ث	θ	500	ع	ε	1000
ج	γ	3	ف	φ	80
ح	χ	8	ق	κ(9)	100
خ	χ	600	ك	κ	20
د	δ	4	ل	λ	30
ذ	δ	700	م	μ	40
ر	ρ	200	ن	ν	50
ز	ζ	7	ه	η	5
س	ς	60	و	ω	6
ش	ς	300	ي	ι	10
ص	ς	90	لا	λα	
ض	δ	800			

ნიშნების თანამიმდევრობას თანამიმდევრული რიცხვითი მნიშვნელობა აღარ შეესაბამება. ვთქვათ, არაბული ანბანის რიგით მე-3 გრაფემის რიცხვითი მნიშვნელობა შესაბამისად სამის აღმნიშვნელი კი არ არის, არამედ ოთხასისა, რადგან ეს გრაფემა თავდაპირველ სემურ ანბანურ მწკრივში რიგით 22-ე იყო და ოთხასის მნიშვნელობა ჰქონდა.

ასო-ნიშნების აღრეული რიცხვითი მნიშვნელობა არაბულ ანბანში გარკვეულ უხერხულობას ქმნიდა, ამნელებდა ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობის ზეპირ დამახსოვრებას. ამ უხერხულობის თავიდან აცილების მიზნით, არაბებმა რვა ხელოვნური სიტყვა შექმნეს. ამ სიტყვებში არაბული ასო-ნიშნები თანამიმდევრული რიცხვითი მნიშვნელობითაა გაწყობილი და ამდენად აღდგენილია ძველი სემური ანბანური რიგი. ამ 8 ხელოვნური სიტყვის ზეპირად ცოდნა ასო-ნიშნის რიცხვითი მნიშვნელობის სწრაფ გამორკვევას აადვილებს. ასო-ნიშნების ასეთ სათვალავს „აბჯადი“ ეწოდება.

ე. წ. „აბჯადისა“ და არაბული ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობის შემწეობით ადვილად შესაძლებელია არაბულ ანბანში აღვადგინოთ როგორც ძველი სემური 22-ნიშნიანი ანბანური მწკრივი, ისე არაბული ანბანის ექვსი დამატებითი ასო-ნიშნის თავდაპირველი თანამიმდევრობაც.

ამიტომ მართალია ივანე ჯავახიშვილი, როცა ამბობს: — „არაბული ანბანის მწკრივის უპირველესი რიგი უეჭველად რიცხვ-ნიშნების ანბანს უნდა ჰქონდეს დაცული“.¹⁵⁵

ცნობილია, რომ არაბული ანბანი ძველი სემური დამწერლობის თანდათანობითი განვითარების შედეგია. ამ დამწერლობის წარმომავლობის გენეალოგიური სქემა ასეთია: არამეული-ნაბატეური-ახალსინური-არაბული. ამიტომ, მიუხედავად იმ ცვლილებებისა, რაც რეფორმის შედეგად არაბულ ანბანში გვაქვს, ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობის შეცვლა არაბულ ანბანურ მწკრივში შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო, რადგან ტრადიციული სათვალავის შეცვლა გამოიწვევდა ქაოსს პრაქტიკულ საქმიანობაში.

¹⁵⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 264.

რა ბედი ეწია სემურ ანბანურ სათვალავსა და ბერძნულ ანბანურ სათვალავს მომდევნო საუკუნეებში?

არც ერთ დამწერლობაში ანბანური სათვალავი არ დარღვეულა. მაგალითისათვის: ცნობილია, რომ აღმოსავლურ ანბანურ სამყაროში სპარსულ და თურქულ დამწერლობებს არაბული ანბანი დაედო საფუძვლად. სპარსელებმა და თურქებმა არაბულ ანბანში ალაგ-ალაგ რამდენიმე საკუთარი ასო-ნიშანი ჩართეს. ამის გამო ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობა თითქოს კვლავ უნდა დარღვეულიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, რადგან როგორც სპარსელებმა, ისე თურქებმა საკუთარ ჩამატებულ ასო-ნიშნებს რიცხვითი მნიშვნელობა საერთოდ არ მიანიჭეს. ამის გამო, არაბული „აბჯადი“ და ძველი სემური ანბანური სათვალავი სპარსულ და თურქულ დამწერლობებში უცვლელი დარჩა.

ცნობილია, რომ დასავლურ ანბანურ სამყაროში სლავურ დამწერლობას „კირილიცას“ ბერძნული ანბანი დაედო საფუძვლად. სლავური ანბანის ბერძნულ ანბანურ რიგში ალაგ-ალაგ ჩართულია სპეციფიკური სლავური ასო-ნიშნები. თითქოს ამის გამო ტრადიციული ბერძნული სათვალავი კვლავ უნდა დარღვეულიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, რადგან ჩამატებულ სლავურ ასო-ნიშნებს რიცხვითი მნიშვნელობა არ მიანიჭებიათ. ამის გამო, ბერძნული ანბანური სათვალავი სლავურ დამწერლობაშიც უცვლელი დარჩა.

რა ვითარება გვაქვს ამ თვალსაზრისით სომხურ ანბანში?

როგორც უკვე ითქვა, ასო-ნიშნებს სომხურ ანბანში სრულიად უჩვეულო თანამიმდევრობა აქვთ. ამ მხრივ, სომხური ანბანური მწკრივი, ზოგადად, შეიძლება არაბულ ანბანურ მწკრივს შევუდაროთ. მაგრამ არაბულ ანბანურ მწკრივში ასო-ნიშნების თანამიმდევრობას თავისი თვალსაზრისით და საყოველთაოდ ცნობილი მიზეზები აქვს: მწკრივი გაწყობილია როგორც გრაფიკულ-მნიშვნელოვანი, აგრეთვე ბგერათმსგავსების ფონეტიკური პრინციპების გათვალისწინების საფუძველზე. გარდა ამისა, მწკრივში გრაფემების გადაადგილებისა და ადგილშენაცვლების მიუხედავად, ასო-ნიშნებს შენარჩუნებული აქვთ თავიანთი თავდაპირველი რიცხვითი მნიშვნელობა.

რაც შეეხება სომხურ ანბანურ მწკრივს, მწკრივში ასო-

ნიშნების უჩვეულო თანამიმდევრობას დღემდე ვერ ეძებნებოდა სათანადო ახსნა-განმარტება. როგორც უკვე ითქვა, ეს ვითარება ისევ გრაფიკული მიზეზებით უნდა აიხსნებოდეს (არაბულისა არ იყოს), მაგრამ არა მხოლოდ...!

რადგან ასო-ნიშნების ტრადიციული რიგი სომხურ ანბანში შეცვლილია, საკითხავია, რა რიცხვითი მნიშვნელობა აქვთ ასო-ნიშნებს სომხურ ანბანში:

ა — 1	ე — 10	ჭ — 100	რ — 1.000
ბ — 2	ი — 20	ძ — 200	ს — 2.000
გ — 3	ლ — 30	წ — 300	ვ — 3.000
დ — 4	ხ — 40	წ — 400	ტ — 4.000
ე — 5	წ — 50	შ — 500	რ — 5.000
ზ — 6	კ — 60	ო — 600	ც — 6.000
თ — 7	პ — 70	ჩ — 700	კ — 7.000
გ — 8	ძ — 80	პ — 800	ფ — 8.000
თ — 9	ლ — 90	ჭ — 900	ქ — 9.000

ცხადია, სომხურ ანბანში შეცვლილია არა მხოლოდ ასო-ნიშნების ჩვეულებრივი ანბანური მწკრივი, არამედ ასო-ნიშნების ჩვეულებრივი რიცხვითი მნიშვნელობაც. ასო-ნიშნების ასეთი ანბანური მწკრივი და ასო-ნიშნების ასეთი ანბანური სათვალავი არც ერთმა დამწერლობამ არ იცის.

გრაფიკული კვლევა-ძიების მეოხებით სომხურ ანბანში მიკვლეულია როგორც „სემური“, „ბერძნული“ და „ქართული“ ანბანური ჯგუფები, ისე ასო-ნიშნების ჭეშმარიტი ანბანური თანამიმდევრობაც. ეს ანბანური რიგი, როგორც უკვე ითქვა, ქართული დამწერლობის ანბანური მწკრივის საფუძველზეა შემუშავებული.

ცნობილი სომეხი მეცნიერი ნ. აღონცი ამ საუკუნის დასაწყისში წერდა:

«Разница между... двумя родственными алфавитами выражается лишь в порядке расположения букв... Знаки для звуков свойственных исключительно армянскому языку..., которые стоят в грузинском в конце алфавита, в армянском размещены в общем порядке. Это показывает, что армянский алфавит подвергся вторичной пере-

работке, а в грузинском сохранилась более древняя стадия его развития».¹⁵⁶

ნ. აღონცის ამ ვარაუდის გამო, ივ. ჯავახიშვილი ქართულ პალეოგრაფიაში წერს:

„პროფ. ნ. აღონცის გამეორებული აქვს ის დაკვირვება, რომელიც ჯერ კიდევ ფრ. მიულერმა აღნიშნა ქართული ანბანის ასოთა რიგის სიძველისა და სომხური ანბანის ასოთა რიგის დარღვეულობის შესახებ. აღონცს არც იმის უარყოფა შეუძლია და თითონაც აღნიშნული აქვს, რომ ქართულ ასოთა მოხაზულობა სომხურ ასოთა მოხაზულობაზე უფრო ძველ სახეობას იცავს...¹⁵⁷ — «Что касается самого очертания букв, то и в этом отношении грузинское письмо воспроизводит более древний характер».¹⁵⁸

მიუხედავად ამ თვალსაჩინო ჭეშმარიტების აღიარებისა, სომეხი მეცნიერისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, „ქართული ანბანი მესრობის მიერ შედგენილი სომხური ანბანისგანაა წარმომდგარი და მასთან არის დაკავშირებული. ამიტომ მისი (ნ. აღონცის — რ. პ.) აზრით, ქართულმა დამწერლობამ ვითომც სომხური დამწერლობის ასოთა პირვანდელი რიგიცა და, როგორც ეტყობა, მოხაზულობაც ხელუხლებლად დაიცვა, სომხური კი შემდეგ გადაკეთებული იქნა“.¹⁵⁹ ამგვარად, ნ. აღონცის ვარაუდით, პირვანდელი ანბანური რიგი სომხური დამწერლობისა თითქოს ისეთივე უნდა ყოფილიყო, როგორიც ქართულისა, ზოლო შემდგომ ეს პირვანდელი რიგი სომხური ანბანისა გადაკეთებულა.

ეს ვარაუდი მეცნიერული პალეოგრაფიის თვალსაზრისით მიუღებელია შემდეგი გარემოების გამო:

სომხური ანბანი იმთავითვე რომ „სემურ“, „ბერძნულ“ და „ქართულ“ ანბანურ მწკრივებად ყოფილიყო გაწყობილი, გადაკეთების შემდგომ ყველა ასო-ნიშნის სომხურ ანბანში უნდა შეენარჩუნებინა თავისი თავდაპირველი რიცხვითი მნიშვნელობა.

¹⁵⁶ Новый Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрон, Том III. Н. Адонц, Армянская литература, გვ. 642.

¹⁵⁷ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 237.

¹⁵⁸ Новый Энциклопедический словарь... გვ. 642.

¹⁵⁹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 238.

უნდა დაგასკვნათ:

1. სომხური დამწერლობა და სომხური ანბანური მწკრივი შექმნილია ერთხელ და მას შემდგომ ცვლილება არ განუცდია.

2. სომხური დამწერლობა რეფორმის შედეგი არ არის, წინააღმდეგ შემთხვევაში ასო-ნიშნები სომხურ ანბანში შეინარჩუნებდნენ თავიანთ თავდაპირველ რიცხვით მნიშვნელობას.

3. „ერკათაგირის“ შექმნამდე სომხეთში არ ყოფილა სომხური ანბანური დამწერლობის ტრადიცია, წინააღმდეგ შემთხვევაში, „ერკათაგირში“ უნდა ასახულიყო ასო-ნიშნების თავდაპირველი რიცხვითი მნიშვნელობა.

ერთი საკითხიც.

მიუხედავად იმისა, რომ სომხური ანბანური მწკრივი ძირეულად განსხვავდება ტრადიციული სემურ-ბერძნული ანბანური მწკრივისაგან, ხომ შეიძლებოდა სომხურ ასო-ნიშნებს მინიჭებოდათ ის რიცხვითი მნიშვნელობა, რომელიც მათ ჰქონდათ სემურ-ბერძნულ ანბანურ სამყაროში. ასე მოხდა ეს არაბული, სპარსული, თურქული და სლავური დამწერლობის შემოღებისას.

მაგრამ ასეთ შემთხვევაში, ვთქვათ, სომხურ „ვევ“-ს უნდა მინიჭებოდა არა 3.000-ის, არამედ 6-ის რიცხვითი მნიშვნელობა (მსგავსად სემური „ვაგისა“, ბერძნული „დიგამისა“ და ქართული „ვინ“-ისა); სომხურ ჯ-ს უნდა მინიჭებოდა არა 7.000-ის, არამედ 400-ის რიცხვითი მნიშვნელობა (მსგავსად ბერძნული „იუფსილონისა“ და ქართული ჯ-ისა); სომხურ „წა“-ს უნდა მინიჭებოდა არა 50-ის, არამედ 4.000-ის რიცხვითი მნიშვნელობა (მსგავსად ქართული „წილისა“) და ა. შ.

ასეთ შემთხვევაში იმთავითვე იქნებოდა იმის შესაძლებლობა, რომ სომხური ანბანი გაწყობილიყო ასო-ნიშნების რიცხვითი მნიშვნელობის მიხედვით. ეს კი გაამყარებდა სომხური ანბანის წარმოშობის საიდუმლოს.

ასეთია, ჩემი აზრით, სომხური ანბანის სტრუქტურის ხასიათიცა და ამ სტრუქტურის გამომწვევი მიზეზებიც.